

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ВА
СПОРТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ**

**ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ
ИНСТИТУТИ**

Г А Н Д Б О Л

**(Мусобақа қоидалари, уларни ташкил этиш
ва ўтказиш тизими)**

*Мусобақа қоидалари
Ўзбекистон Гандбол федерациясида
тасдиқланган ва нашр этишга
рухсат берилган*

© “Lider Press” нашриёти, 2007 й.

ТОШКЕНТ – 2007

Тузувчилар:

Павлов Ш.К. - ЎзДЖТИ доценти, миллий тоифадаги ҳакам.

Абдурахманов Ф.А. - ЎзДЖТИ доценти, Ўзбекистон Респуб-ликасида хизмат кўрсатган мураббий.

Азизова Р.И. – НамДУ жисмоний тарбия назарияси ва спорт турларини ўқитиш услубиёти кафедраси доценти в.б., миллий тоифадаги ҳакам.

Тақризчилар:

Ярашев К.Д.– педагогика фанлари номзоди, профессор.

Набиев Т.Э. – педагогика фанлари номзоди.

Жисмоний тарбия институти талабалари, мактаб, коллеж ўқувчилари ва тренер, мактаб ўқитувчиларига қўлланма сифатида фойдаланиш учун тавсия этилади.

I БЎЛИМ. МУСОБАҚА ҚОИДАЛАРИ

Қоида 1. Ўйин майдони

1.1. Ўйин майдони (1-расм) узунлиги 40 метр, эни 20 метрли тўрт бурчакдан иборат бўлиб, ўз ичига икки дарвоза майдони (қоида 1.4. ва 6) олади. Майдонни белгиловчи бўйлама чизик, ён чизик, кўндаланг чизик юза чизик деб аталади.

Ўйин майдонининг атрофида ён чизикдан 1 метр ва юза чизикда 2 метрли хавфсизлик зонаси жойлашган бўлиши лозим.

Ўйин жараёнида майдон у ёки бу жамоага имтиёз берувчи ўзлаштиришлар киритилиши ман этилади.

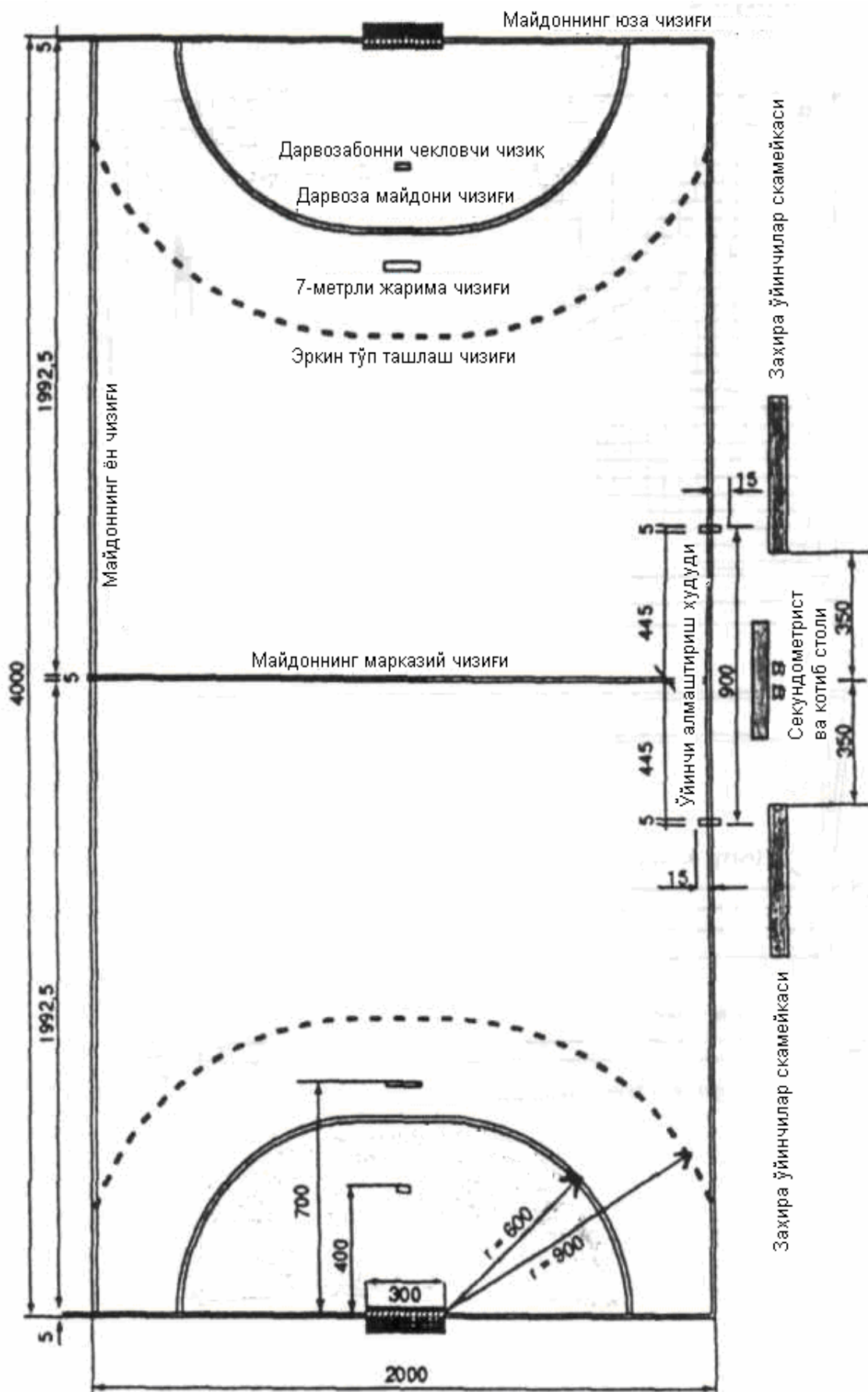
1.2. Дарвоза (2-а ва 2-б расмлар) юза чизик ўртасига ўрнатилади. Дарвоза полга ёки орқадаги деворга маҳкам ўрнатилиши лозим. Дарвозанинг ички тарафидаги ўлчами баландлиги 2 метрни ва энига 3 метрни ташкил қилади.

Дарвоза устунлари горизонтал жойлашиб, уларнинг ўлчами тарафлари 8 см ҳосил қиладиган квадратдан иборат-дир. Майдон тарафдан кўринадиган дарвоза устунларининг 3 тарафи атрофдаги асосий рангдан ажралиб кўндаланг икки хил ранга бўйлиши шарт.

Дарвоза орқа тарафдан бўш осилган ип тўр билан беркитилади. Тўр шундай боғланиши керакки, тўп ундан ўтиб кетмаслиги керак.

1.3. Барча белгиловчи чизиклар эни, майдонга, чегара-ланган майдончага ва масофага киради. Белгиланган чизиклар эни 5 см бўлиб, улар аниқ ва равшан кўриниши шарт. Дарвоза устунлари орасидан ўтадиган чизикнинг эни эса 8 см бўлиши керак.

Ёндош зоналар ҳар хил рангда бўйлиши мумкин.



1-расм. Ўйин майдони

1.4. Ҳар бир дарвоза олдида дарвоза майдончаси (6 қоида) жойлашилади. Дарвоза майдончаси майдонга чизиғи (6 метрли чизиқ) билан қуйидагича аниқланади: дарвоза олдидан 6 метр масофада юза чизиқга параллел 3 метрли чизиқ ўтказилади ва дарвоза устуни пастки бурчагидан радиуси 6 метрли айланманинг тўртдан икки қисми шу чизиқга келиб қўшилади (1 ва 2-а расмларга қаранг).

1.5. Эркин тўп ташлаш чизиғи (9 метрли чизиқ) дарвоза майдончаси чизиғи ташқарисидан 3 метр масофада параллел пунктир чизиқ чизилади. Бу чизиқ штрихли ва оралиқ масофа 15 см узунликда бўлади (1-расм).

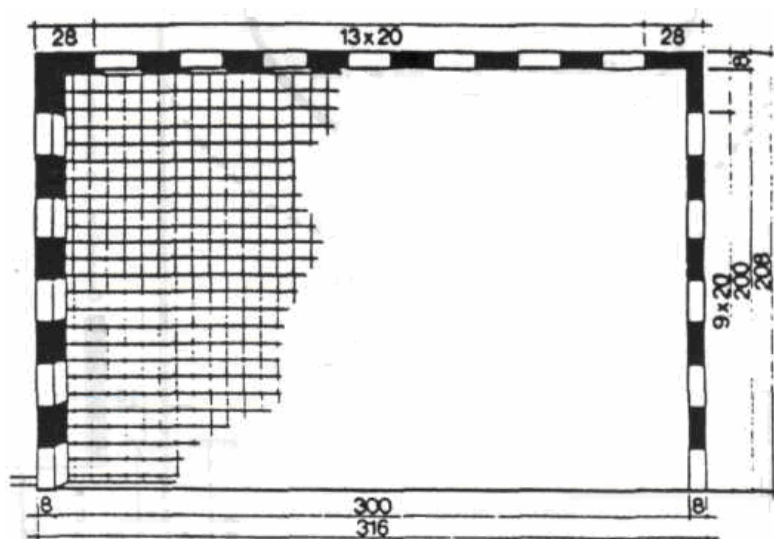
1.6. 7 метрли жарима тўп ташлаш чизиғи – дарвоза ўртасидан 7 метр масофада, дарвоза майдончаси чизиғидан параллел ўтказилган 1 метрли чизиқдан иборат бўлади (1- расм).

1.7. 7 метрли жарима тўп ташлаш чизиғига параллел 3 метр масофада, дарвозабон майдончасида узунлиги 15 см бўлган, жарима тўп ташлашда дарвозабон ўтишга ҳуқуқсиз чизиқ белгиланади (1-расм).

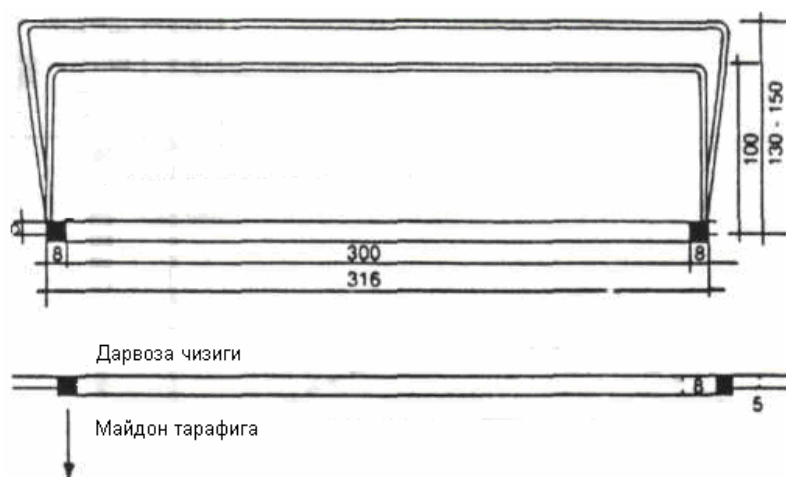
1.8. Майдон ўртасидан кўндаланг юза чизиқча параллел чизиқ ўтказилиб, у ўрта чизиқ деб аталади (1-3 расмлар).

1.9. Ўйинчиларни алмаштириш зонасининг чизиғи – ён чизиқга майдон ўртасидаги чизиқнинг уланган нуқтасида ҳар бир майдон бўлаги томонга 4,5 метрли масофада маркази чизиғига параллел ён чизиқдан 15 см чизиқ белгиланади (1 ва 3-расмлар).

Секретар ва секундометристлар учун қўйилган стол ҳамда заҳирадаги ўйинчилар учун қўйилган скамейка шундай жойлашиши керакки, ўтирган ўйинчилар алмашиш зона-сининг чизиқларини бемалол кўришлари лозим. Секретариат столи заҳирадаги ўйинчилар скамейкасига нисбатан ён чизиқча яқинроқ жойлашади, фақат 50 см дан яқин бўлмас-лиги лозим.

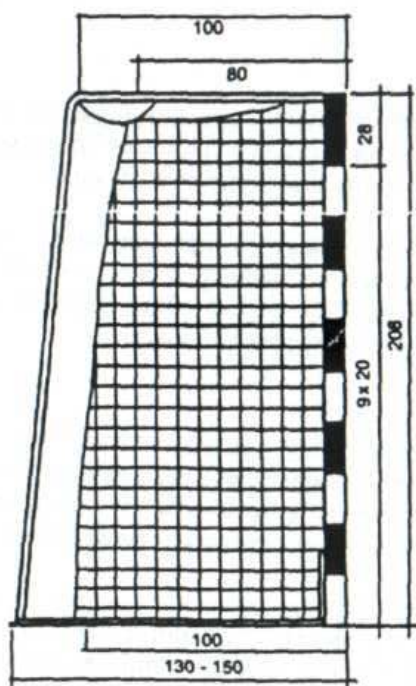


а



б

2-расм. Дарвоза



2-в расм. Дарвозанинг ён томондан кўриниши



3-расм. Ўйинчи алмаштириш ҳудуди чизиғи

Қоида 2. Ўйин вақти. Финал “сирена”си ва тайм-аут.

Ўйин вақти

2.1. Одатда 16 ёшдан юқори бўлган ўйинчилардан ташкил топган жамоалар учун ўйин 30 дақиқадан 2 таймдан, таймлар орасидаги танаффус 10 дақиқадан иборат бўлади.

Ёш болалар жамоалари учун ўйин давоми қуйидагича белгиланган: 12-16 ёшдагилар учун 2x25, 8-12 ёшдагилар учун 2x20 дақиқани ташкил этади. Ҳар икки ҳолатда ҳам таймлар орасидаги танаффус 10 дақиқа белгиланади.

2.2. Агар ўйиннинг асосий вақтида дурранг ҳолати қайд этилса, лекин ғолибларни аниқлаш зарур бўлса, у ҳолда 5 дақиқали танаффусдан сўнг қўшимча вақт белгиланади. Қўшимча вақт 5 дақиқали икки таймдан бўлиб, таймлар орасида 1 дақиқали танаффус берилади.

Агар юқорида кўрсатилган ҳолатларда ғолиб аниқлан-маса, у ҳолда мусобақа Низомида кўрсатилган шартлар орқали аниқланади.

Финал “сирена”си

2.3. Ўйиннинг вақти майдондаги ҳакамлар хуштаги билан дастлабки эркин тўп ташалаш белгиланади. Ўйин якуни эса финал сиренаси орқали ёки вақт белгиловчи ҳакам хуштаги билан яқунланади. Агар сигнал берувчи ускуналар йўқ бўлса, у ҳолда ҳакамлар ўйин вақти тугаганлиги тўғрисида хуштак беради (17.10.).

Мулоҳаза: Агар автоматик финал “сирена” сани бера-диган ускуналар йўқ бўлса, у ҳолда шахмат соати ёки секун-домердан фойдаланиб, ўйин якунига хуштак беради (18.2., 2- абзац)

Вақтни ахборот ҳисоблагич ускуналардан фойдаланганда ўйин вақтини 0 дан 30 дақиқа қилиб белгилаш мақсадга мувофиқдир.

2.4. Финал сиренасидан олдин ва ўша вақтда ўйин қоидаси бузилса ёки спортчига хос бўлмаган ҳаракат қайд этилса, у ҳолда финал сиренаси берилганлигига қарамай, ўйинчилар ҳакамлар томонидан жазоланади. Белгиланган (эркин тўп ташлаш ёки 7 м жарима) жазо натижаларидан сўнг ўйин вақти тугатилади.

2.5. Эркин тўп ташлаш ёки 7 метрли жарима тўпни бажариш ватиқда, тайм ёки ўйин якунида сирена берилса, у ҳолда тўп отишлар қайтарилиши шарт. Фақат қайтарилган ҳаракат натижасидан сўнг ҳакамлар ўйинни якунлайди.

2.6 Эркин тўп ташлаш ёки 7 метрли жарима тўп ташлашни бажарилишида ўйинчи ёки жамоа вакилига қоида бузгани ёки спортчига хос бўлмаган ҳуқуқи учун шахсий жазо берилганда тўп қарама-қарши томонга эркин тўп ташлаш белгиланиши ман этилади.

2.7. Майдондаги ҳакамлар, секундометрист томонидан (тайм ёки ўйин якуни) сирена барвақт берилган деб ҳисобласа, у ҳолда ўйинчилар майдонда қолдирилиб қолган вақт ўйналади.

Барвақт сигнал берилган вақтда тўп эгаллаган жамоа ўйин тўхтатилган жойдан эркин тўп ташлаш билан ўйинни бошлайдилар.

Агар ўйиннинг биринчи ярми (ёки қўшимча тайм вақти) белгиланган вақтдан кўпроқ ўйналса, у ҳолда ўйиннинг иккинчи ярми ортиқча ўйналган вақтга қисқартирилади. Агар ўйиннинг иккинчи ярми (ёки қўшимча тайм вақти) кўрсатилган вақтдан ортиб кетса, бундай ҳолатда ҳакамлар ҳеч қандай ўзгартиришлар қилолмайди.

Тайм-аут

2.8. Қачон ва қанча вақт ўйин вақтини тўхтатишга ҳакамлар қарор қилиши мумкин.

Тайм-аут берилиши шарт, агар:

- а) 2 дақиқага чиқарилиб ёки дисквалификация қилинганда;
- б) 7 метрли жарима тўп белгиланганда;
- в) жамоаларга тайм-аут берилганда;
- г) ўйинчилар нотўғри алмаштирилиб ёки майдонга “ортиқча” ўйинчи кирса;
- д) вақт белгиловчи ҳакам ёки техник вакил хуштак берганда;

ж) ҳакамлар ўзаро маслаҳатлашишига зарурият туғилса (қоиданинг 17.8. бандига биноан).

Одатда, тайм-аут стандарт ҳолатда юзага келган шаро-итда берилади:

Тайм-аут вақтида йўл қўйилган хатолар ўйин давомида йўл қўйилган хатолар каби жазоланади (16.3).

2.9. Ҳакам ўйин вақтини тўхтатиш ва юргизиш тўғрисида секундометристга ишора билан кўрсатади.

Ўйин вақти ҳакам томонидан учта қисқа хуштак ва жест (16) ишорасини кўрсатгандан сўнг секундометрист томонидан тўхтатилади.

Тайм-аутдан сўнг ҳар доим ҳакам хуштагидан сўнг ўйин давом этади (15.3.).

2.10. Ҳар бир жамоа ўйиннинг асосий вақтининг ҳар бир таймида бир дақиқали жамоавий тайм-аут олишга ҳақлидир (илова 3).

Қоида 3. Тўп

3.1. Тўп чарм ёки синтетик материаллардан тайёрланади. У доира шаклида бўлиб, ташқи қавати сирпанчиқ ва ялтироқ бўлмаслиги шарт (17.3).

3.2. Тўпнинг ўлчами, яъни айланаси ва вазни ҳар хил ёшдаги жамоалар учун қуйидагича бўлиши керак:

- 58-60 см ва 425-475 (ХГФ рақами 3) эркаклар ва ўсмирлар (16 ёшдан юқори) жамоаси учун;

- 54-56 см ва 325-375 (ХГФ рақами 2) аёллар, қизлар (14 ёшдан юқори) ва ўсмирлар (12 дан 16 ёшгача) жамоалари учун;

- 50-52 см ва 290-330 (ХГФ рақами 1) қизлар (8 дан 14 ёшгача) ва ўғил болалар (8 дан 12 ёшгача) жамоалари учун.

Изоҳ: барча расмий халқаро ва қитъа мусобақаларида тўпга бўлган техник талаб “Халқаро гандбол федерация-сининг тўпга талаб “регламенти” да кўрсатилган.

“Мини гандбол” учун фойдаланиладиган тўп ўлчами ва вазни оддий ўйин қоидаларида кўрсатилмаган.

3.3. Ҳар бир ўйинда камида икки тўп бўлиши шарт. Заҳирадаги тўп бутун ўйин давомида бевосита секретариат столида бўлиши лозим. Тўп 3:1-2 қоида талабига жавоб бериши шарт.

3.4. Заҳира тўпдан қай вақтда фойдаланиш зарурлигини ҳакамлар ҳал қилади. Бундай ҳолатларда ҳакамлар заҳирадаги тўпни иложи борида тезроқ ўйинга киритиши лозим, шундагина тайм-аутга ҳожат қолмайди.

Қоида 4. Жамоа. Ўйинчиларни алмаштириш. Ўйинчилар формаси.

Жамоа

4.1. Жамоа таркиби 12 ўйинчидан тузилади.

Майдонда бир вақтда 7 дан ортиқ ўйинчи бўлиши мумкин эмас. Қолган ўйинчилар заҳирада бўлади.

Бутун ўйин давомида жамоанинг бир ўйинчиси дарвозабон сифатида бўлиши керак. Дарвозабон вазифасини бажарувчи ўйинчи керак вақтда у майдон ўйинчиси вазифасини бажариши мумкин. Худди шундай майдон ўйинчиси ҳам керак вақтда дарвозада ўйнаши мумкин (аммо, 4:4 1а, 4:7 қоидага қаранг).

Ўйин бошланишида майдонда жамоалар таркиби 5 ўйинчидан кам бўлиши мумкин эмас.

Жамоалар таркиби ўйин давомида ва қўшимча вақтда 12 ўйинчигача тўлдирилиши мумкин (қитъа ва ХГФ мусобақа-ларида бу ҳолат мусобақа Низомида кўрсатилган шартларга амал қилинади, чунки бу мусобақаларда жамоа таркиби 14 ва 16 ўйинчи бўлиши мумкин).

Майдонда жамоа ўйинчилари 5 тадан кам бўлганида ҳам ўйин давом эттирилиши мумкин. Бундай ҳолатларда фақат ҳакамлар ўйинни тўхтатиш ёки тўхтатмаслик тўғрисида қарор қабул қилади (17:13).

4.2. Бутун ўйин давомида жамоада фақат 4 расмий шахс бўлиши мумкин. Бутун ўйин давомида бу жамоа расмий шахслари алмаштирилиши мумкин эмас. Шулар жумласидан, жамоанинг “расмий вакили” ҳисобланади. Фақат у ҳакамларга, секретарга ва секундометристга мурожат қилиши мумкин (лекин, илова 3, жамоавий тайм-аутга қаранг).

Ўйин давомида жамоа расмий вакили майдонга чиқиши маън этилади. Ушбу қоидага риоя қилинмаса, у ҳолда спортчига хос бўлмаган ҳуқуқ деб қайд этилади (8:4, 16:1 д, 16:3 д ва 16:6 б қоидасига қаранг). Ўйин рақиблар

жамоаси томонидан эркин тўп ташлаш билан давом эттирилади (13:1 а-в қоидаси, бироқ тушунтириш илова 9 га қаранг).

4.3. Ўйинчи ёки расмий шахс ўйинда иштирок этиши мумкин, лекин ўйин бошланишидан олдин уларнинг исми-шарифлари баённомада қайд этилиб, ўйин бошланишда майдонда бўлиши керак.

Ўйинга кечикиб келган ўйинчи ва расмий шахс ўйинда иштирок этиш учун секретар ёки секундометристдан рухсат олиб, исми-шарифини баённомада қайд эттириб, ўйинда иштирок этиши мумкин.

Ўйнашга ҳуқуқли бўлган ўйинчи одатда, ҳар қачон ўзининг жамоасига қарашли майдондаги ўйинчи алмашти-риш учун белгиланган жойдан майдонга кириши мумкин (аммо, 4:4 ва 4:5 қоидага қаранг).

Ўйинга қатнашиш ҳуқуқига эга бўлмаган ўйинчи май-донга кирса, дисквалификация қилинади (16:6 а). Тўхтатилган ўйин рақиб жамоаси ўйинчилари томонидан эркин тўп ташлаш билан давом эттирилади (аммо, тушунтириш № 9 га қаранг).

Ўйинчиларни алмаштириш

4.4. Заҳирадаги ўйинчилар ўйин давомида хоҳлаганича ўйинга чиқиши мумкин, фақат майдондаги ўйинчи майдондан чиққанидан сўнг, ўйинга чиқиш учун секретар ёки секундометристни огоҳлантириши шарт эмас (4:5).

Ўйинчи майдонга кириш ва чиқишни фақат ўз майдонида ўйинчиларни алмаштириш учун белгиланган жойдан амалга ошириши шарт (4:5). Бу ҳолда дарвозабонлар учун ҳам тааллуқлидир (шунингдек, 4:7 ва 14:10 қаранг).

Ўйинчини алмаштириш, шунингдек, тайм-аут вақтида ҳам ушбу қоидага риоя қилинади (жамоавий тайм-аутдан ташқари).

4.5. Ўйинчи алмаштириш қоидасини бузган ўйинчи 2 дақиқага ўйиндан чиқарилиши билан жазоланади. Агар жамоада шу қоидани бирорта ўйинчи бузса, у ҳолда биринчи бўлиб қоидани бузган ўйинчи жазоланади.

Ўйин рақиб жамоаси томонидан эркин тўп ташлаш билан давом эттирилади (13:1 а-б аммо, тушунтириш №9 га қаранг).

4.6. Агар қўшимча ўйинчи ўйин майдонига чиқса, у 2 дақиқага жазоланади. Жамоа ўйинчилари бир ўйинчига қисқартирилади.

Агар ўйинчи 2 дақиқали вақт тугамасдан ўйин майдонига кириб келса, у ҳолда у яна 2 дақиқага жазоланади. Биринчи 2 дақиқадан қолган вақт жамоада яна бир ўйинчи қисқар-тирилиши билан амалга оширилади.

Ҳар икки ҳолатда ҳам ўйин рақиб жамоаси ўйинчилари томонидан эркин тўп ташлаш билан давом эттирилади (13:1 а-д қаранг, аммо тушунтириш № 9).

Ўйинчилар формаси

4.7. Жамоанинг ҳамма ўйинчилари бир хил спорт формасида бўлиши шарт. Бир жамоанинг спорт формасининг ранглари иккинчи жамоадан ажралиб туриши лозим. Дарвозабон вазифасини бажарувчи ўйинчининг формасининг ранги иккала жамоа ўйинчилари ва рақиб дарвозабондан ажралиб туриши шарт (17:3).

4.8. Ўйинчилар футболкасида рақамлар орқа тарафдан камида 20 см ва олди тарафдан камида 10 см дан иборат бўлади. 1 дан 20 гача рақамлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Рақамларнинг ранги футболка рангидан яққол ажралиб туриши шарт.

Жамоа сардорининг тирсакдан юқори қисмида, эни 4 см сардорликни белгиловчи боғичи бўлиб, унинг ранги футболка рангидан ажралиб туриши лозим.

4.9. Барча ўйинчилар оёғида спорт пойафзали бўлиши шарт.

Ўйинчиларга хавф туғдирадиган анжомлардан фойдаланишга рухсат этилмайди. Масалан, уларга бошни ҳимояловчи, юз учун ниқоб, ҳимоясиз кўзойнак, шунингдек, жароҳатла-нишга олиб келувчи бошқа буюмлар (17:3).

Юмшоқ эластик материалдан ихчам бош боғичидан фойдаланишга рухсат берилади.

Юқорида қайд этилган шартларга риоя қилмаган ўйинчилар ўйинга қўйилмайди.

4.10. Ўйинчи танжароҳат олгани сабабли бадани ва кийимлари қон бўлса, у ҳолда ўйинчи дарҳол ўйин майдонини тарк этиши лозим (ўйинчи алмаштириш қондасига риоя қилиб). Шунингдек, қон оқишини тўхтатиб, жароҳатга ишлов бериб, бадан ва кийимдаги қонни тозалайди. Юқоридаги кўрсатилган шартларни бажармагунча ўйинчи майдонга қайтарилмайди.

Агар ўйинчи, ҳакамлар томонидан кўрсатилган талаб-ларни бажармаса, у ҳолда унинг ҳулки спортчига хос эмас деб ҳисобланади (8:4, 16:1 д ва 16:3 б).

4.11. Агар ўйинчи жароҳат олса, ҳакамлар томонидан (№16 ва 17 ишоралардан фойдаланиб) тайм-аут вақтда жароҳат олган ўйинчи жамоасининг икки шахсига ёрдам бериш мақсадида майдонга чиқишга рухсат беради (4:2, 16:1 д, 16:6 б).

Қоида 5. Дарвозабон

Дарвозабонга рухсат этилади:

5.1 Дарвозабон майдончасида бутун ўйин жараёнида гавданинг барча қисмлари билан тўпга тегишга;

5.2. Дарвоза майдончаси ичида тўп билан майдон ўйинчилари қоидаларига риоя қилмасдан ҳаракат қилишга (7:2-4, 7:7 қоида) аммо, дарвозабон томонидан тўпни узатишни кечиктиришга рухсат берилмайди (6:5, 12:2 ва 15:3 б);

5.3. Тўпсиз дарвоза майдонига чиқиб ва майдонда ўйинда иштирок этиш, у ҳолда дарвозабон майдон ўйинчилари умумий қоидаларига риоя қилади;

Дарвозабон гавданинг ҳар бир қисми билан дарвоза майдончаси чизиғини кесиб ўтса, у ҳолда дарвозабон дарвоза майдончасидан чиқди деб ҳисобланади;

5.4. Дарвоза майдонидан чиқиб тўп билан ўйнаши мумкин, агар у томонидан дарвоза майдончасида тўп унинг назоратида бўлмаса.

Дарвозабонга рухсат этилмайди:

5.5. Дарвозани ҳимоя қилиш жараёнида рақибларга хавф туғдириш;

5.6. Ўзининг назоратида бўлган тўп билан дарвоза майдончасидан чиқиш (13:1 а);

5.7. Дарвозабон томонидан майдонга ташланган тўпга бошқа ўйинчилар тегмасдан, дарвозабон яна тўпга тегиши маън этилади (13:1 а);

5.8. Дарвоза майдонида туриб майдонда ётган ёки думалаб кетаётган тўпга тегиш (13:1 а);

5.9. Майдонда ётган ёки думалаб кетаётган тўпни дарвозабон майдонига олиб кириш (13:1 а);

5.10. Ўйин майдонидан тўпни олиб дарвоза майдонига қайтиш (13:1 а);

5.11. Дарвоза ўйин майдонида ётган ёки ўйин майдони томон думалаб кетаётган тўпга товон ёки оёқнинг тиззадан паст қисми билан тегиш (13:1 а);

5.12. Рақиб томонидан 7 метрлик жаримани бажаришда тўп ўйинчининг қўлидан чиқмасдан аввал 4 метрлик масофани белгиловчи чизиқдан ўтиш (14:9).

Қоида 6. Дарвоза майдони

6.1. Дарвоза майдонида фақат дарвозабон бўлиши мум-кин (аммо, 6:3 қаранг). Майдон ўйинчиси гавданинг ҳар қанақа қисми билан дарвоза майдонини белгиловчи чизиқдан ўтса, у ҳолда ўйинчи дарвоза майдонига кирган деб ҳисобланади.

6.2. Агар майдон ўйинчиси дарвоза майдони чизиғини босган бўлса, қуйидагича ҳал қилиниши лозим:

а) тўп билан майдон ўйинчиси дарвоза майдони чизиғини босса, эркин тўп ташлаш (13:1 а);

б) майдон ўйинчиси тўпсиз дарвоза майдони чизиғини босиб ўз фойдасига устунлик яратса, эркин тўп ташлаш (13:1 а-б қаранг, аммо 6:2 с);

в) агар майдон ўйинчиси дарвоза майдонига кириб, яққол дарвозани ишғол қилиш имкониятини тўхтатса, 7 метрлик жарима тўп отиш белгиланади (14:1 а).

6.3. Дарвоза майдонидан фойдаланиш жазоланмайди, агар:

а) ўйинчи тўп узатишдан сўнг дарвоза майдони чизиғини босса, шунингдек, бу ҳолат рақиб устунлигини йўқотишга олиб келмаса;

б) ўйинчи тўпсиз дарвоза майдонига кирса ва бу ҳаракат натижасида ўзига устунликни яратмаса;

в) ҳимоячилар ҳимоя ҳаракатларини бажариш жараёнида дарвоза майдонига кириб кетса, аммо бу ҳолатда рақиб устунлигини йўқотишга олиб келмаса.

6.4. Дарвоза майдонидаги тўп эгаси фақат дарвоза-бондир.

Агар тўп дарвоза майдонида ёки дарвоза майдонида думалаб кетаётган ва дарвозабон қўлида бўлса, майдон ўйинчиси унга тегиши мутлоқ маън этилади (13:1 а-б). Аммо, агар тўп дарвоза майдони устида ҳавода бўлса, у ҳолда тўп билан ўйнашга рухсат берилади (фақат дарвозабон тўп узатиш ҳаракатини бажариш вақтидан ташқари 12:2).

6.5. Агар тўп дарвоза майдонига тушса, у ҳолда дарвозабон тўпни (12) ўйинга қайтаради.

6.6. Ўйин давом эттирилади, агар ҳимоядаги ўйинчилар ҳимоя жараёнида тўпга теккандан сўнг дарвозабон уни эгалласа ёки тўп дарвоза майдонида қолса, дарвозабон (6:5) қоидага биноан уни ўйинга қайтаради.

6.7. Ҳимоячилардан ўз дарвоза майдонига тушган тўп қуйидагича ифодаланади:

а) тўп дарвозага тушса – гол;

б) агар тўп дарвоза майдонида қолса ёки дарвозабон тўп-га тегса ва тўп дарвозага кирмаса – эркин тўп ташлаш (13:1 б);

в) тўп майдоннинг ён чизиғидан чиқиб кетса – ён чизиқдан тўп ташлаш (11:1);

г) агар тўп дарвоза майдонини кесиб ўтиб, ўйин майдонига қайтса – ўйин давом эттирилади.

6.8. Дарвоза майдонидан ўйин майдонига қайтган тўп – ўйинда деб ҳисобланади.

Қоида 7. Тўп билан ўйнаш. Суст ўйин

Тўп билан ўйнаш

Рухсат этилади:

7.1. Отиш, илиш, тўхтатиш, узатиш, қўл панжаларининг ичкари ва ташқари томонлари билан, бош, гавда ва тиззадан юқори қисмида.

7.2. Ўйинчи тўпни 3 сониядан ортиқ ушлаши мумкин эмас, ҳатто у майдонда ётган бўлса ҳам (13:1 а).

7.3. Тўп билан 3 қадамдан ортиқ юриш (13:1 а) қуйидаги ҳолатларда қадам қилинди ҳисобланади:

а) тўп билан турган ўйинчи бир оёғини ердан қўтариб яна қўйса, ёки оёғини бир жойдан иккинчи жойга қўйиб ҳаракат қилса;

б) ўйинчи бир оёқда туриб тўпни илиб сўнгра иккинчи оёғини ерга қўйса;

в) ўйинчи сакрагандан сўнг бир оёғида ерга тушса, сўнгра яна шу оёқда сакраса ёки иккинчи оёғини ерга қўйса;

г) ўйинчи сакрагандан сўнг икки оёқ билан бир вақтда ерга тушса ва шундан сўнг бир оёғини ердан қўтариб, яна ерга қўйса ёки бир оёғини бир жойдан иккинчи жойга силжитса.

Изоҳ: ўйинчи бир оёғини бир жойдан иккинчи жойга қўйса, иккинчи оёғини биринчи оёқ ёнига қўйса, у ҳолда ўйинчи бир қадам қилган ҳисобланади.

7.4. Статик ҳолатда ёки ҳаракатда:

а) тўпни ерга бир марта уриб ва яна уни бир ёки икки қўллаб илиб олиш;

б) бир қўллаб тўпни қўп маротаба ерга уриб олиб юриш (дриблинг) ёки тўпни қўп маротаба бир қўллаб ерда думалатиб сўнгра бир ёки икки қўллаб уни олиш;

в) тўпни бир ёки икки қўллаб олгандан сўнг, уни уч қадамдан ортиқ ҳаракат қилмасдан ёки дарҳол 3 сонияда шерикларига узатиш зарур (13:1 а);

г) тўп бошқа ўйинчига ёки дарвозага тегиб қайтгандан сўнг, ўйинчи яна тўп билан муомала қилади (дриблинг ёки уни олиб юриш).

7.5. Бир қўлдан иккинчи қўлга ўтказиш.

7.6. Тиззада туриб, ўтириб ёки ётган ҳолда тўп билан ўйнаш.

Рухсат этилмайди:

7.7. Бир мартадан ортиқ тўпга тегиш (бошқа ўйинчига, дарвозага ёки ерга тегмасдан аввал, 13:1 а).

7.8. Оёқнинг тиззадан паст қисми билан тўпга тегиш, рақиб ўйинчилари томондан оёқга тўп ташлаш ҳолати ҳисобга олинмайди (13:1 а-в).

7.9. Ўйин майдонида турган ҳакамларга тўп тегса ўйин давом этаверади.

Суст ўйин

7.10. Жамоага дарвозани ишғол қилишга ҳаракат қилмасдан тўпни ушлаб туришига рухсат этилмайди (№4 иловага қаранг). Бундай ҳолат суст ўйин деб баҳоланади, натижада жамоа эркин тўп ташлаш билан жазоланади (13:1 а).

Эркин тўп ташлаш ўйин тўхтатилган жойдан бажа-рилади.

7.11. Агар суст ўйин имкониятидан фойдаланиш қайд этилса, у ҳолда огоҳлантириш ишораси (Жест №18) дан фойдаланилади. Тўпни эгаллаган жамоага эса, ўйинда ҳужум қилиш услубини ўзгартиришга имконият берилади. Агар жамоа ҳужум ҳаракатларини огоҳлантиришдан сўнг ўзгартирмаса ва дарвозага тўп отилмаса, у ҳолда тўп эгаллаган жамоага қарши эркин тўп ташлаш белгиланади (№ 4 тушун-тиришга қаранг).

Тўпга эга бўлган жамоани эркин тўп ташлаш билан жазоланиш ҳаракатини аниқлашда ҳакамлар огоҳлантириш ишорасини қўлламаслиги ҳам мумкин. Масалан, ўйинчи яққол дарвозани олиши имкониятидан атайлаб фойдалан-маслиги мумкин.

Қоида 8. Қоидани бузиш ва спортчига хос бўлмаган ҳулқ**Рухсат этилади:**

8.1. а) тўпни эгаллаш ва тўсиш учун қўл ва панжалардан фойдаланиш;

б) рақибнинг ҳар томонидан тўпни тушуриш учун очик панжадан фойдаланиш;

в) рақибга тўсиқ қўйиш учун гавдадан фойдаланиш, ҳатто у тўпни эгаллаган бўлмаса ҳам;

г) рақиб ҳаракатларини назорат қилиш учун уни олдидан қўл билан тўхтатиш ва ушлаб қолиш.

Рухсат этилмайди:

8.2. а) рақиб қўлидан тўпни юлиб олиш ёки уриб тушириш;

б) қўл ва оёқ билан рақибни силжитиш;

в) ушлаб қолиш, туртмоқ, рақиб устига сакрамоқ;

г) ўйин қоидасини бузиб рақиб ҳаракатларига хавф туғдирувчи ҳаракатлар қилиш.

8.3. Ҳар бир тобора ўсиб боровчи (прогрессив) қоида бузишни шахсий жазони, яъни огоҳлантириш (16:1 б) ва жазо даражасини кучайтиришни талаб этади (16:3 в ва 16:6 д).

Огоҳлантириш ва ўйиндан четлатишда, шунингдек, жазо даражаси кучайтирилади.

8.4. Рақибларга нисбатан норозиликни жисмоний ва сўз билан ифода қилинса, бу спортчига хос бўлмаган ҳуқ деб ҳисобланади (масалан, тушунтириш № 5 қаранг). Бу ҳолат майдон ўйинчилари ва шунингдек расмий шахсларга тааллуқлидир (улар майдондами ёки майдон ташқарисидами фарқи йўқ). Спортчига хос бўлмаган ҳуқни жазолашда, шунингдек тобора ўсиб боровчи (прогрессив) жазо қўлла-нилади (16:1 д, 16:3 в-г ва 16:6 б-ж).

8.5. Ўйинчи ўз ҳаракати билан рақиб соғлиғига хавф туғдирса, албатта дисквалификация қилиниши шарт (16:6 в). Булар қуйидагича ифодаланади:

а) дарвозага тўп отаётган ёки тўп узатаётган ўйинчига қарши орқасидан, ёнидан қўл билан уришни қўлланса;

б) рақиб ўйинчисининг бошига ёки бўйни атрофига уришни қўллаб қилинган ҳар қандай ҳаракат;

в) рақиб гавдасини атайлаб тизза ёки оёқ билан тепса, бошқа ҳар қандай зарбалар, шунингдек, чалишлар ҳам шулар жумласига киради;

г) ҳимоячи олдинга ҳаракат қилмай жойида турган ҳолатида, ўйинчи эркин тўп ташлашда ёки дарвозага отилган тўп ҳимоячини бошига тегса, шунингдек 7 метрли жарима отишда тўп дарвозабон бошига тегса, аммо дарвозабон олдинга ҳаракат қилмаган бўлса.

8.6. Ўйинчи ўйин вақтида рақибига нисбатан жисмоний зўрлик қилса, дарҳол ўйиндан четлашилиши шарт (16:9-11). Ўйин майдонидан ташқари

ҳолатида ўйинчига қарши қилин-ган ҳужум (зўрлик) дисквалификацияга олиб келади (16:6 е, 16:13 б-д). Зўрлик қилишда айбланган жамоа вакили дарҳол дисквали-фикация қилиниши шарт (16:6 f).

Эслатма: бу ҳолатда бошқа шахсга нисбатан жисмоний зўрлик (ўйинчига, ҳакамга, секундометристга, секретарга, жамоа расмий вакилга, делегатга, мухлисларга ва ҳ.к.) миқдори аниқланади. Бошқа сўз билан айтганда, бу оддий ножўя ҳаракат реакцияси ёки лоқайдлик, ҳаддан ташқари ҳаяжондан сўнг бошқа шахсга нисбатан қасдлик муносабатни намоён қилиш – жисмоний зўрлик ҳисобланади.

8.7. 8:2-6 қоидаларининг бузилиши рақиб жамоаси дарвозасига 7 метрлик жаримага олиб келади (14:1), агар қоида бузилиши, тўғри ёки бевосита ўйин тўхтатилиши ёки рақиблар томонидан яққол дарвоза олиниши юзага келса.

Акс ҳолда қоида бузилиши рақиблар жамоаси томон эркин тўп ташлашга олиб келади (131 а-б шунингдек, 13:2 ва 13:3 қоидасига қаранг).

Қоида 9. Дарвоза олиниши (ишғол этилиши)

9.1. Дарвозага тўп киритилса гол ҳисобланади, агар тўп ўз айланаси билан дарвоза устунлари ўртасидаги чизик қалинлигидан тўла ўтса (4-расмга қаранг), фақат дарвозага тўп отаётган ўйинчи ёки жамоанинг бошқа вакили томонидан қоида бузилишига йўл қўйилмаса, майдон чизигини назорат қилувчи ҳакам икки қисқа хуштак ва №12 жест кўрсатиб, гол бўлганини кўрсатади.

Тўп дарвозага отилган учиш палласида, ҳатто ҳимоячи ўйинчилар томонидан қоида бузилишига йўл қўйилса ҳам, дарвозага киритилган тўп – гол ҳисобланади.

Тўп дарвоза чизигидан тўла ўтмасдан ҳакам ёки секундометрист ўйинни тўхтатса – гол ҳисобланмайди.

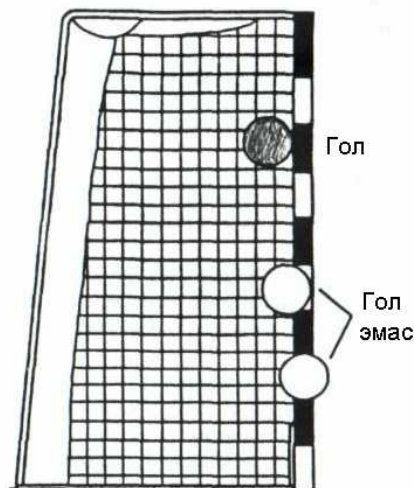
Агар ўйинчи ўз дарвозасига тўп киритса, рақиб жамоасига гол ҳисобланади, фақат дарвозабон тўп отишни бажариш ҳолатидан бошқа (12:2, 2-сатр боши).

Изоҳ: агар кимдир ўйинда иштирок этмаётган (томошабин ва ҳ.к.) тўпнинг дарвозага киришига йўл қўймаса, ҳакамлар тўп дарвозага киритилиши шубҳасиз деб ҳисобласа – гол ҳисобланади.

9.2. Ҳисобланган гол ҳеч қачон бекор этилмайди, агар ҳакам ўрта чизикдан ўйинни давом эттириш учун хуштак берган бўлса.

Эслатма: электр таблодаги ҳисоб ҳакамлар томонидан гол ҳисобланганидан сўнг, дарҳол ўзгартириш лозим.

9.3. Сон жиҳатидан кўп гол киритган жамоа ғолиб деб эълон қилинади. Ўйин дурранг натижа билан тугаган ҳисобланади, агар жамоалар томонидан киритилган голлар сони бир хил бўлса ёки жамоалар томонидан битта ҳам тўп киритилмаган бўлса (қоида 2:2 га қаранг).



4-расм. Дарвозанинг ишғол қилиниши

Қоида 10. Дастлабки тўп ташлаш

10.1. Дастлабки тўп ташлашни, қуръа ташлаганда ғолиб бўлган жамоа ўйинни бошлайди. Агар қуръа ташланганда ютган жамоа дарвозани танласа, у ҳолда бевосита рақиб жамоа дастлабки тўп ташлаш билан ўйинни бошлайди.

Жамоалар ўйиннинг биринчи ярмидан сўнг дарвозалар алмаштиради. Дастлабки тўп ташлашни ўйиннинг иккинчи ярмида бу ҳуқуқни ўйин бошида эга бўлмаган жамоа томонидан бажарилади.

Ҳар доим ўйинга қўшимча вақт белгиланганда юқорида кўрсатилган тавсия асосида қуръа ташланади (10.1.).

10.2. Ҳар доим ўйин дарвоза ишғол қилинганидан сўнг дарвозасига гол киритган жамоа ўйинчилари томонидан дастлабки тўп ташлаш билан бошланади (қоида 9:2, 2 қаранг).

10.3. Дастлабки тўп ташлаш ўйин майдонининг марказидан ҳар хил йўналишда (томонлар тахминан 1,5 м) бажарилиши мумкин. У ҳакам хуштагидан сўнг 3 сонияда бажарилиши шарт (13:1 а). Дастлабки тўп ташлашни бажа-раётган ўйинчи қўлидан тўпни чиқармагунга қадар, бир оёғи билан марказ чизиғида бўлиши лозим (13:1, шунингдек, № 7 тушунтиришга қаранг).

Дастлабки тўп ташлашни бажарувчи жамоа ўйинчилари хуштакка қадар марказий чизиқдан ўтишга рухсат этилмайди (15:1, 2 ва 3-сатрга қаранг).

10.4. Ҳар бир тайм бошланишида (ўйиннинг қўшимча вақтидаги таймлар) барча ўйинчилар ўйин майдонининг ўзига қарашли ярмида бўлиши шарт.

Аммо дарвоза олингандан сўнг ҳужумдаги жамоа ўйинчилари ўйин майдонининг ҳар иккала қисмида қолиши мумкин.

Ҳар иккала ҳолда дастлабки тўп ташлашни бажараётган ўйинчига рақиб жамоаси ўйинчилари 3 метр масофадан яқин келишлари ман этилади (15:7).

Қоида 11. Ён чизиқдан тўпни ташлаш

11.1. Агар тўп тўла ён чизиқдан ёки ҳимояда ўтаётган жамоа ўйинчиларидан тегиб ён чизиқдан ўтиб кетса, ён чизиқдан тўп ташлаш белгиланади.

11.2. Ён чизиқдан тўп ташлаш ҳакам хуштагисиз (15:3 б) тўп чиқиб кетишдан олдин тўпга тегмаган жамоа ўйинчилари томонидан бажарилади.

11.3. Ён чизиқдан тўп ташлаш тўпнинг ён чизиқдан чиқиб кетган жойидан ёки у юза чизиқдан ўтиб кетса, у ҳолда юза ва ён чизиқнинг тўп чиққан тарафидаги қўшилган жойидан ўйинга киритилади.

11.4. Тўп ташлашни бажараётган ўйинчи тўпни қўлдан чиқаргунга қадар бир оёғи билан ён чизиқни босиб туриши шарт. Лекин ўйинчи тўпни ерга қўйиб, яна олиши ёки тўпни ерга уриб яна уни олишга рухсат берилмайди.

11.5. Ён чизикдан тўп ташлашни бажарувчи ўйинчига рақиб жамоа ўйинчилари 3 метрдан яқин келишларига рухсат берилмайди.

Ён чизикдан тўп ташлаш бевосита ўз дарвоза майдони чизиги ёнида бўлса, ўйинчига ҳатто оралик масофа 3 метрдан кам бўлса ҳам туришга рухсат берилади.

Қоида 12. Дарвозабон томонидан тўп ташлаш

12.1. Дарвозабон томонидан тўп ташлаш бажарилади:

агар дарвоза майдонида тўпни илиб олса (6:5 қоида), шунингдек, дарвозабондан ёки рақиб жамоа ўйинчиларидан дарвоза ортига, яъни юза чизикдан ўтиб кетса.

12.2. Дарвозабон томонидан тўп ташлаш яъни тўпни ўйинга киритиш ҳакам хуштагисиз (15:3 б га қаранг) дарвоза майдонидан ўйин майдони томон бажарилади.

Агар дарвозабон томонидан узатилган тўп дарвоза майдони чизигидан ўтса – тўп ташланган ҳисобланади.

Бошқа жамоа ўйинчиларига бевосита дарвоза майдони чизиги ташқарисида туришга рухсат берилади, фақат улар тўп дарвоза майдони чизигини кесиб ўтмагунча унга тегиши ман этилади.

12.3. Дарвозабон тўп ташлашни бажаргандан сўнг тўпга бошқа ўйинчи тегмасдан тўпга тегиши мумкин эмас (5:7, 13:1 а).

Қоида 13. Эркин тўп ташлаш

13.1. Аслида, ҳакамлар ўйинни тўхтатиб ва уни рақиб жамоаси ўйинчилари томонидан эркин тўп ташлаб давом этиш учун қуйидагиларга амал қилади:

а) тўпга эга бўлган жамоа қоидани бузганлиги сабабли тўпни йўқотса (4:2-3, 4:5-6, 5:6-11, 6:2 а-б, 6:4, 7:2-4, 7:7-8, 7:10, 8:8, 10:3, 11:4, 12:3, 13:7-8, 14:4-7 ва 15:2-5 қоидаларига қаранг);

б) ҳимоя қилаётган жамоа ўйинчилари томонидан бузилган қоида натижасида, тўпга эга бўлган жамоа тўпни йўқотишга олиб келса (4:2-3, 4:5-6, 6:2 б, 6:4, 6:7 б, 7:8, 8:8).

13.2. 13:1 а қоидага биноан ҳакамлар эркин тўп ташлашни белгиламайди, агар ҳужум қилаётган жамоа ўйин қоидасини бузгандан сўнг ҳимоя қилаётган жамоа дарҳол тўпни эгаллаб олса.

Шунингдек, 13:1 б қоидага биноан ҳимоя қилаётган жамоа томонидан қилинган хатолик натижасида ҳужум қилаётган жамоа ўйинчилари тўпни йўқотиши ёки ўйинни давом эттира олмаслигига ҳакамлар тўла ишонч ҳосил қилмагунча ўйинни тўхтатишни тавсия қилмайди.

Агар қоида бузилиши туфайли ўйинчига шахсий жазо бериш аниқланса, у ҳолда ҳакамлар дарҳол ўйинни тўхтатишга қарор қилишлари лозим, фақат бу ҳолат қоида бузган жамоани фойдасига ҳал бўлмаса. Акс ҳолда қоидани бузган ўйинчини жазолаш, юзага келган ҳолат якунидан сўнг амалга оширилади.

13:2 қоида 4:2-3 ёки 4:5-6 қоидалари бузилганда қўлланилмайди, чунки бундай ҳолатда секундометрист ўйинга аралашгани туфайли қоидага биноан ўйин дарҳол тўхтати-лиши керак.

13.3. Агар хатолик 13:1 қоидага биноан оддий тўп ташлашга олиб келса, тўп қаерда бўлмасин, ўйин хатоликка йўл қўйган жойдан давом эттирилади.

13.4. 13:1 а-б кўрсатилган қоидадан бошқа ҳолатларда, яъни ўйин тўхтатилганда ва бошқа аниқ ҳолатларда ҳатто ҳеч қанақа хатоликка йўл қўйилмаган бўлса ҳам эркин тўп ташлаш белгиланади:

а) агар ўйин тўхтатилган паллада тўпга эга бўлган жамоа тўпга эгалик қилишни давом этади;

б) агар ҳар икки жамоа тўла эгалик қилмаса, у ҳолда ундан аввал тўпга эгалик қилган жамоа эга бўлиб қолаверади;

в) тўп шифтга ёки майдон устидаги бошқа бир нарсаларга тегканлиги сабабли ўйин тўхтатилса, у ҳолда охирида тўпга тегмаган жамоа ўйинчилари эгалик қилади.

13.5. Ҳакам ҳуштагига қадар тўпга эгалик қилган жамоага қарши эркин тўп ташлаш белгиланса, у ҳолда шу вақтда тўпга эга бўлган ўйинчи тўпни дарҳол ўша жойга қўйиши шарт (16:3 е).

Эркин тўп ташлашни бажариш

13.6. Эркин тўп ташлаш ҳакам хуштагисиз (15:3 б қаранг) одатда, хатога йўл қўйилган жойда бажарилади. Бунинг асосида истисно тариқасида қуйидагилар бўлиши мумкин.

13.4 а-б қоидага кўрсатилган шароитда эркин тўп ташлашни асосан ўйин тўхтатилган жойдан ҳакам хуштагидан сўнг бажарилади.

Агар ҳакам мустақил ёки техник делегат (ЖГФ, қитъа ва миллий федерация вакили) талабига биноан, ўйинчилар ёки ҳимоя қилаётган жамоанинг масъул шахси томонидан йўл қўйилган натижасида ўйин тўхтатилса, у ҳолда оғзаки огоҳлантириш ёки шахсий жазоланади. Эркин тўп ташлаш эса ўйин тўхтатилганда тўп қаерда бўлса шу ердан бажарилади. Ҳатто бу ер хатога йўл қўйилган ердан қулай бўлса ҳам.

Агар ўйинчиларни алмаштиришда ёки ўйинчи майдонга 4:2-3, 4:5-6 қоидаларига биноан хатога йўл қўйилганда секун-дометрист ўйинни тўхтатиб, юқорида кўрсатилган сатрдаги қоидага амал қилиниши мумкин.

13.7. Эркин тўп ташлаш ҳуқуқига эга бўлган жамоа ўйинчиси қўлида тўп билан тўп ташлашни бажариш учун тўғри дастлабки ҳолатни танлайди, лекин у тўпни ерга қўйиб ва яна олиши ёки тўпни ерга уриб ва уни яна илиб олиши қатъиян ман этилади (13:1 а).

13.8. Эркин тўп ташлашни бажаришдан аввал ҳужум қилаётган жамоа ўйинчилари рақиблар майдони эркин тўп ташлаш чизиғини босиш ёки ундан ўтиши ман қилинади (15:1).

Эркин тўп ташлашни бажарилаётганида ҳужум жамоаси ўйинчилари дарвозабон майдони ва эркин тўп ташлаш чизиғи орасида бўлиши мумкин эмас, акс ҳолда ҳакамлар ўйинчилар тўғри жойлаштириб (15:1), эркин тўп ташлашни хуштакдан сўнг бажаришга рухсат беради (15:3 б).

Ҳакам хуштагидан сўнг эркин тўп ташлаш бажари-лишида, бажараётган ўйинчи қўлидан тўп чиқмасдан аввал ҳужум ўйинчилари эркин тўп ташлаш чизиғига тегса ёки ундан ўтаб кетса, у ҳолда эркин тўп ташлашни ҳимоядаги жамоа ўйинчилари томонидан бажарилади.

13.9. Эркин тўп ташлашни бажараётган ўйинчига рақиб ўйинчилари орасидаги масофа 3 метрни ташкил қилиши шарт. Аммо уларга ўз дарвоза майдони чизиғи бўйлаб жойлашишга рухсат берилади.

Қоида 14. 7 метрли жарима тўп отиш

14.1. 7 метрдан жарима тўп отиш белгиланади, агар:

а) бутун майдон бўйлаб рақиб жамоаси ўйинчилари ёки масъул шахси томонидан дарвозани яққол ишғол қилиш имконияти тўхтатилса;

б) яққол гол бўлиш вазиятида таъқиқланмаган хуштак ўрин олса;

в) ўйинда иштирок этмаган қандайдир шахс томонидан яққол дарвоза олинис имконияти барбод бўлса (9:1 қоидадан ташқари).

“Яққол дарвоза олинис имконияти”ни белгилашни № 8 тушунтиришга қаранг.

14.2. Хужум қилаётган жамоа ўйинчиси тўп ва гавда назоратини сақлаб қолишса ҳам 14:1 а қоидасини инобатга олмай 7 метрли жарима тўп отишни белгилашга зарурият йўқ, ҳатто ўйинчи кейинчалик яққол дарвоза олинис имкониятини йўқотса ҳам.

Ҳакамлар 7 метрли тўп ташлаш яққол юзага келганга тўлиқ ишонч ҳосил қилмагунча, яъни 7 метрли тўп ташлаш ҳақиқатдан асосли ва зарур деб топилмагунга ўйинни тўхтатишга шошилмаслиги керак. Агар ҳимоячилар рухсат этилмайдиган ҳаракатлар билан қоидани бузганлигига қара-май хужум қилаётган ўйинчи дарвозани ишғол қила олса, у ҳолда бевосита 7 метрли жарима белгилашга ҳожат қолмайди. Акс ҳолда, агар ўйинчи ҳақиқатдан тўпни ёки қоида бузилиши сабабли гавдани назорат қилишни йўқотса, шунингдек, яққол дарвоза олинис аталмиш имконияти барбод бўлса, у ҳолда 7 метрли жарима тўп ташлаш белгиланади.

14.3. Ҳакамлар 7 метрли тўп ташлашни белгилашда тайм-аут (2:2) олишлари шарт.

14.4. 7 метрдан тўп отишни бажариш майдондаги ҳакам хуштагидан сўнг 3 сония ичида бажарилади (13:1 а).

14.5. 7 метрли тўп отишни бажарувчи ўйинчи қўлидан тўп чиқаргунга қадар 7 метрдан тўп отиш чизиғига тегиш ёки ундан ўтиш ман этилади (13:1 а).

14.6. 7 метрли тўп отишни бажарувчи ўйинчи ёки унинг шериклари тўп рақибларига ёки дарвозага тегмасдан аввал тўпга тегиш ҳуқуқидан маҳрум этилади (13:1 а).

14.7. 7 метрли тўп отишни бажарувчи ўйинчи жамоа аъзолари тўп отишни бажарётган ўйинчининг қўлидан тўп чиқмасдан аввал эркин тўп ташлаш чизиғидан ўтишга рухсат этилмайди. Акс ҳолда, 7 метрли тўп отишни бажарувчи жамоага қарши эркин тўп ташлаш белгиланади (13:1 а).

14.8. 7 метрли тўп отишни бажаришда рақиб жамоа ўйинчилари эркин тўп ташлаш чизиғи ташқарисида ва 7 метрли тўп отиш чизиғидан тўп отишни бажарётган ўйинчининг қўлидан тўп чиққунга қадар 3 метрдан кам бўлмаган масофада жойлашишлари мумкин, акс ҳолда, агар тўп дарвозага кирмаса 7 метрли тўп отиш қайтарилади.

14.9. Агар 7 метрли тўп отилган тўп дарвозага кирмаса, отишни бажарувчи ўйинчи қўлидан тўп чиққунга қадар дарвозабон белгиланган, яъни 4 метрли чизиқдан ўтиб кетса, тўп отиш қайтарилади.

14.10. 7 метрли тўп отишни бажарувчи ўйинчи қўлида тўп билан тўғри ҳолатни танлаб, тўп отишга тайёр бўлганда дарвозабонни алмаштириш ман этилади. Бундай ҳолатда дарвозабонни алмаштириш учун қилинган ҳар қандай уринишлар, спортчига хос бўлмаган ҳуқ тарихида жазоланади (8:4, 16:16 ва 16:3 в).

Қоида 15. Тўп ташлашни (дастлабки ён чизиқдан дарвозабон томондан ва 7 м) бажаришга умумий тавсиялар

15.1. Тўп отишни бажаришдан аввал тўп ўйинчининг қўлида бўлиши керак.

Барча ўйинчилар тўп отишда ўзларига тааллуқли жойда жойлашишлари шарт. Тўп отаётган ўйинчининг қўлидан тўп чиқарилишга қадар ўйинчилар ўз жойларида бўлиши лозим (фақат 10:3-2 сатрда кўрсатилган ҳолатдан ташқари).

Нотўғри жойлашган дастлабки ҳолат ҳакамлар томони-дан тузатилиши лозим (13:8-2 сатр ва 15:7 қаранг).

15.2. Дарвозабондан ташқари барча тўп ташлашни бажарувчи ўйинчиларнинг бир оёғи доимо ёрдам бўлиши шарт (13:1 а). Иккинчи оёғини ердан кўтариб ва уни ерга қўйиши мумкин.

15.3 Ўйин давом этишга ҳакам томонидан хуштак берилади:

а) доимо дастлабки (10:3) ёки 7 метрли (14:4) тўп ташлашда;
б) ён чизиқдан, дарвозадан ёки эркин тўп қуйидаги ҳолатларда:

- тайм-аутдан сўнг ўйинни давом этиш учун;
- 13:4 қоидага биноан эркин тўп ташлашдан сўнг ўйинни давом этиш

учун;

- тўп ташлаш кечиктирилса;
- нотўғри ҳолатда жойлашишни тузатгандан сўнг;
- оғзаки танбеҳ ёки огоҳлантирилишдан сўнг.

Тўп ташлашни бажарувчи ўйинчи ҳакам хуштагидан сўнг тўпни 3 сония мобайнида ўйинга киритиши шарт (13:1 а).

15.4 Тўп ташлашни бажарувчи ўйинчи қўлидан тўп чиқса тўп ташлаш бажарилган ҳисобланади (12:2 қоидага қаранг). Тўп ташлашни бажаришда ўйинчи ўз шерикларига қўлдан-қўлга тўпни узатиш мумкин эмас, шериклари умуман тўпга тегишга ҳуқуқи йўқ (13:1 а).

15.5. Тўп ташлашни бажарувчи ўйинчи тўп ташлангандан сўнг у бошқа ўйинчига ёки дарвозага тегмасдан аввал тўпга тегиши мумкин эмас (13:1 а).

15.6. Дастлабки ён чизиқдан ёки эркин тўп ташлашда ҳимоячи жамоа ўйинчилари нотўғри жойлашганлиги туфай-ли хужум ўйинчиларига ноқулайлик келтирмаса, у ҳолда ҳакамлар ҳимоячиларнинг нотўғри жойлашишни тўғирлаши шарт эмас. Агар бундай ҳолатдан ҳимоячи жамоа устунликка эга бўлса, ўйинчиларнинг жойлашиши тўғриланади (15:3 б).

Агар ҳимоядаги жамоа ўйинчиларининг бирортаси нотўғри жойлашишига қарамасдан ҳакам тўп ташлашни бажаришга хуштак берса, у ҳолда ўйинчилар ўйинни давом этишга тўла ҳуқуқлидир.

Тўп ташлашни бажараётган ўйинчига рақиблар, яқин туриб унга тўп ташлашни бажаришга ҳалақит қилиб, тўп ташлашни кечиктирилса ёки бошқа хатоларга йўл қўйса у огоҳлантирилади. Бу ҳолат яна қайтарилса у ўйиндан четлашилиши шарт (16:1 в ва 16:3 f).

Қоида 16. Жазолаш

Огоҳлантириш:

16.1. Қуйидаги ҳолатларда огоҳлантириш мумкин:

а) рақибга нисбатан (8:3 қоидадан ташқари) қоидани бузса (5:5 ва 8:2);

б) рақиб тўп ташлашни бажаришида унга қарши қуйидагича рад ҳаракати қилинса (15:7);

в) ўйинчи ва расмий шахснинг спортчига хос бўлмаган ҳулқи (8:4).

Изоҳ: ҳар бир ўйинчи фақат бир марта огоҳлан-тирилади, жамоа эса – 3 мартадан ортиқ огоҳлантирилмайди.

2 дақиқага ўйиндан четлатилган ўйинчи, кейинчалик огоҳлантириш олиши мумкин эмас.

16.2. Айбдор ўйинчи ёки расмий шахсни огоҳлантирил-ганда ҳакамлар сариқ “карточка” билан қўлини юқори кўта-риб огоҳлантирилади ва бу ҳолатни секретарь (секундомет-рист) қайд этади (жест №13, сариқ карточка ўлчами 9х12 см).

Ўйиндан четлатиш

16.3. Ўйиндан (2 дақиқага) чиқариш қуйидаги ҳолларда қўлланилади:

а) ўйинчилар алмашиши ёки нотўғри ўйин майдонига чиқиш (4:5-6);

б) жазоланган ўйинчи ўйин қоидасини бузиши яна такрорласа;

в) майдонда ёки майдон ташқарисида ўйинчининг спортчига хос бўлмаган ҳулқи учун;

г) жамоанинг расмий шахсларидан бирортаси спортчига хос бўлмаган ҳулқ ҳолати такрорланса, шунингдек, бирортаси 16:1 d (8:4) қоидасига биноан огоҳлантирилган бўлса;

д) рақиблар жамоаси эркин тўп ташлаш ҳуқуқига эга бўлганда тўпни жойида қолдириш талабларига риоя қилин-маса (13:5);

е) тўп ташлашни бажарувчи рақибга нисбатан такрорий қоида бузилишига йўл қўйилса (15:7);

ж) ўйинчи ёки расмий шахсни ўйин вақтида дисква-лификация қилиниши сабабли (16:8, 2 сатр);

з) 2 дақиқага ўйиндан четлатилган ўйинчи, тўхтатилган ўйин давом этмасдан ўйинчининг спортчига хос бўлмаган ҳаракати учун (16:12).

Изоҳ: б, в ва г бандлар талабларига қарамай, одатда ўйиндан четлатишга қоида бузиш қайтарилса ёки спортчига хос бўлмаган ҳулқ;

Агар ҳакамлар ўйинда йўл қўйилган қоида бузиш дарҳол ўйиндан четлатилишига асос бўлади деб ҳисобласа, юқоридаги б, в ва г бандларни эътиборга олмасдан ўйинчини ўйиндан четлатиши мумкин. Шунингдек, бу ҳолат жамоанинг расмий шахсига, ҳатто у олдин огоҳлантирилмаган бўлса ҳам қўлла-нилади.

Жамоанинг расмий вакилига 2 дақиқали жазо белгиланса (16:3 б), бундай ҳолатда расмий вакил ўз жойида қолиб ўз вазифасини бажаради, жамоа таркиби эса бир ўйинчига камайтирилади.

16.4. Ҳакамлар тайм-аут эълон қилингандан сўнг таал-луқли жест (жест №14) икки бармоқларини тўғирлаб қўлини юқори кўтариб айбдор ўйинчига кўрсатади, секретарь (секун-дометрист) бу ҳолни қайд этади.

16.5. Ўйиндан четлатиш ҳар доим 2 дақиқали бўлиб, ушбу ўйинчини учинчи марта ўйиндан четлатиш дисквалификацияга олиб келади (16:6 г).

Ўйиндан четлатилган ўйинчи, четлатилган вақт мобайнида ўйинда иштирок этишига рухсат берилмайди. Жамоа унинг ўрнига бошқа ўйинчини майдонга чиқариши ман этилади.

Ўйиндан четлатиш вақти ҳакам томонидан ўйинни давом эттиришга берилган хуштагидан сўнг бошланади.

Ўйиннинг биринчи ярмида 2 дақиқа ўйиндан четлатиш вақти тугамаса, қолган вақт ўйиннинг иккинчи ярмида ўталади. Бу қоида ўйинга қўшимча вақт белгиланганда ҳам ўз кучини сақлаб қолади.

Дисквалификация

16.6. Дисквалификация қилиниши шарт:

а) агар ўйинда иштирок этишга ҳуқуқи бўлмаган ўйинчи ўйин майдонига чиқса (4:3);

б) спортчига хос бўлмаган ҳолат учинчи марта қайта-рилса (ёки такрорланса) ва жамоанинг масъул шахсларидан бирортаси (16:3 д, 8:4) қоидага биноан аввал 2 дақиқани ўйиндан четлатишга жазоланган бўлса;

в) рақиблар соғлиғига хавfli қоида бузарликка йўл қўйилса (8:5);

г) ўйинчи ёки жамоанинг расмий шахси томонидан ўйин майдонида ёки ўйин ташқарисида спортчига хос бўлмаган қўполлиги учун;

д) ўйиндан ташқари, шунингдек, ўйин олдидан ёки танаффус вақтида ўйинчи томонидан ҳужум қилинса (8:7, 16:1 б,г);

е) масъул шахс томонидан ҳужум қилинса (8:7);

ж) бир ўйинчини учинчи марта ўйиндан четлатилса (16:5);

з) танаффус вақтида ўйинчи ёки масъул шахс томонидан спортчига хос бўлмаган ҳолат такрорланса (16:3 г).

16.7. Тайм-аут эълон қилингандан сўнг ҳакамлар айбла-нувчи ўйинчи ёки жамоа вакилини дисквалификация қилиш учун қизил карточка

ёрдамида қўлини юқори кўтаради (жест №13; қизил карточка ўлчами тахминан 9x12 см). Бу ҳолатни бевосита секретар (секундометрист) қайд этади.

16.8. Дисквалификация қилинган ўйинчи ёки жамоанинг расмий шахси дарҳол майдонни ва заҳира ҳудудини тарк этиши шарт. Бундан сўнг ўйинчи, жамоанинг расмий шахси жамоа билан ҳеч қандай алоқада бўлишга рухсат этилмайди. Дисквалификация ҳолати ўйинчи ёки жамоанинг расмий вакили учун ушбу ўтказилаётган ўйин охиригача амал қилинади.

Ўйинчи ёки жамоа расмий вакили ўйин давомида дисквалификация қилинса, ҳар доим ўзи билан 2 дақиқали ўйиндан четлатишни эргаштириб келади. Бу, жамоа таркиби сон жиҳатдан бир ўйинчига қисқаради дегани (16:3 ж). Агар ўйинчи 16:12 қоидага биноан дисквалификация қилинган бўлса, майдондаги ўйинчилар сонининг қисқариши 4 дақиқага чўзилиши мумкин.

Ўйинчи ёки жамоа вакили дисквалификация қилиниши жамоа таркибини камайишига олиб келади (16:13 ва бошқа), аммо 2 дақиқали четлатиш вақти тугаганидан сўнг ўйинчилар таркибини тўлдириш мумкин.

Дисквалификация, одатда, фақат берилган ўйин охиригача амал қилинади. У ҳакамлар томонидан асосли ечим қабул қилишларини талаб этади.

Ўйинчи ёки масъул шахс томонидан қўпол спортчига хос бўлмаган ҳулқ (16:6 г), ҳужум сабабли дисквалификация (16:6 д-е) дан бошқа ҳолатлардаги дисквалификация ўйиндан сўнг ўз кучини йўқотади. Агар дисквалификация, тушунтириш №6 а-г бандларига тушса, у ҳолда бундай ҳолат учрашув баённомасида қайд қилиниши лозим (17:11).

Ўйиндан ҳайдаш

16.9. Ўйиндан ҳайдашга қарор қилинади:

Бутун ўйин давомида (16:13 ва 2:6) майдонда ёки майдон ташқарисида ўйинчи томонидан “жисмоний зўрлик” қилиб ҳужум қилинса (8:7).

16.10. Ҳакамлар тайм-аут белгиллагандан сўнг ўйиндан ҳайдалувчи айбдор ўйинчига, юқорида икки қўли кесишган ишора ёрдамида (жест № 15) кўрсатилади, бу ҳолатни секретар (секундометрист) томонидан қайд этилади.

16.11. Ўйиндан ҳайдалиш ҳар доим ўйин вақтининг охиригача амал қилади ва жамоа ўйинни, ўйин мобайнида бир ўйинчига кам бўлиб давом этади.

Ўйиндан ҳайдалган ўйинчи бошқа ўйинчи билан алмаштирилиши мумкин эмас ва у дарҳол ўйин майдонини, шунингдек, заҳира ҳудудини тарк этишга мажбур. Шундан сўнг унга жамоа билан ҳар қандай алоқа қилиши ман этилади.

Ҳакамлар томонидан ўйиндан ҳайдаш ҳолати раҳбари-ятга тушунтирилиб, учрашув баённомасида қайд қиладилар.

Бир хил вазиятда бир нечта хато қилиш

16.12. Агар жамоанинг ўйинчиси ёки масъул вакили ўйин давом эттиришдан аввал бир вақтда бир ва ундан ортиқ қоида бузилишига йўл қўйса ва улар ҳар хил жазога лойиқ бўлса, одатда, энг қатъий жазо қўлланилади. Бундай ҳолатларда қоида бузилишнинг ўйинчига нисбатан “жисмоний зўрлик” қилиб ҳужум қилиш ҳисобланади.

Аммо, майдондаги жамоа таркибини 4 дақиқага камай-тириш ҳолатлари ҳам мавжуд:

а) агар 2 дақиқага ўйиндан четлатилган ўйинчи, ўйин давом эттирилмагунга қадар спортчига хос бўлмаган ҳуққ учун айбланса, у ҳолда унга яна қўшимча 2 дақиқали четлатиш белгиланади (16:3h). Агар қўшимча ўйиндан четлатилиш ушбу ўйинчи учун учинчиси бўлса, унда ўйинчи дисквалификация қилинади;

б) агар дисквалификация қилинган ўйинчи (тўғридан тўғри ёки учинчи марта четлатилишга боғлиқ) ўша заҳоти, яъни ўйин давом эттирилмасдан олдин спортчига хос бўлмаган ҳуққ учун айбдор деб топилса, у ҳолда жамоага жазо белгиланади ва жамоа таркиби 4 дақиқа мобайнида майдонда қисқартирилади;

в) агар 2 дақиқага ўйиндан четлатиш эълон қилинган ўйинчи ўйин давом эттирилишидан олдин қўпол, спортчига хос бўлмаган ҳуққ учун айбланса, у ҳолда ўйинчи дисквалификация (16:6 г) қилинади. Бу барча жазолар майдонда жамоа таркибининг 4 дақиқа ичида ўйинчиларнинг қисқартирилишига олиб келади (16:8, 2);

г) агар дисквалификация эълон қилинган ўйинчи (тўғридан тўғри ёки учинчи марта четлатилишга боғлиқ) ўйин давом этишига қадар қўпол, спортчига хос бўлмаган ҳуққ учун айбланса, у ҳолда жамоа ҳам жазоланади ва майдондаги жамоа таркиби 4 дақиқа мобайнида қисқартирилади.

Ўйин вақти тугагандан сўнг қоида бузилиши

16.13. 16:1, 16:3, 16:6 ва 16:9 қоидаларидаги хатолар ўйин давомида йўл қўйилган хатолар жумласига киради. “Ўйин давоми” тушунчаси қўшимча вақт ва тайм-аутни ўз ичига олади (фақат таймлар орасидаги танаффусдан ташқари 2:8 қаранг).

Спортчига хос бўлмаган ҳуқ, спортчига хос бўлмаган қўпол ҳуқ ёки ўйинчи ҳамда жамоанинг масъул шахси томонидан (ўйин ўтказилаётган иншоатда, ўйин вақти тугага-нига қарамай) “жисмоний ҳужум” қуйидагича жазоланади:

Ўйиндан аввал:

а) спортчига хос бўлмаган ҳуқ – огоҳлантирилади (16:1 г);

б) спортчига хос бўлмаган қўпол ҳуқ ёки “жисмоний ҳужум” учун дисквалификация қилинади (16:6 г-е), лекин жамоага ўйинни (12 ўйинчи ва 4 масъул вакил) бошлашга рухсат берилади.

Қоида 17. Ҳакамлар

17.1. Ҳар бир ўйинга икки тенг ҳуқуқли ҳакамлар тайин-ланади. Уларга секундометрист ва секретарь ёрдам беради.

17.2. Ҳакамлар ўйинчиларнинг мусобақа ўтказиш жойига келгандан то кетгунларига қадар ҳуққини назорат қилади.

17.3. Учрашувдан аввал ҳакамлар ўйин майдони, дарвоза ва тўп ҳолатларини текшириб, қайси тўп билан ўйнашни ҳал қилади (1 ва 3:1).

Шунингдек, ҳакамлар икки жамоанинг формаси қоидага мослигини текширади. Улар ўйинчи ва масъул вакилларнинг сон жиҳатдан заҳира ҳудудида қоида талабига биноан жойлашишини ва учрашув баённомасида жамоанинг масъул вакили дастхатлари мавжудлигини назорат қилади. Барча камчиликлар дарҳол бартараф этилиши лозим (4:1-2 ва 4:7-9).

17.4. Ҳакамларнинг бири, иккинчиси ва икки жамоа сардори иштирокида қуръа ташлаш ўтказилади (10:1).

17.5. Ўйин бошланишидан аввал ҳакамларнинг бири дастлабки тўп ташлаш ҳуқуқини қўлга киритган жамоа орасида жойлашади. Бундай ҳолат “майдондаги ҳакам” деб аталади.

Майдондаги ҳакам дастлабки тўп ташлаш учун хуштак бериб ўйинни бошлайди (10:3).

Тўпга эгалик қилаётган жамоа тўпни рақибларга олдириб қўйган заҳоти бу ҳакам дарҳол ҳимоя қилувчи жамоа дарвозасининг кесиб ўтган юза чизик ортига ўтиб жойлашади.

Иккинчи ҳакам ўйин бошланишидан аввал ўйин бошла-нишида ҳимоя қилувчи жамоа дарвозасини кесиб ўтувчи юза чизик ортида жойлашади. Бу ҳолат “дарвоза чизигини кузатувчи” ҳакам деб аталади. Ҳимоядаги жамоа тўпни йўқот-ганда у майдондаги ҳакам ҳисобланади.

Ҳакамлар ўйин давомида вақти-вақти билан майдон томонлари билан алмашиб туришлари лозим.

17.6. Одатда, бутун ўйинни тайинланган ҳакамлар ўтка-зишлари лозим.

Улар ўйин давомида ўйин қоидасига риоя қилишни назорат қилиб, йўл қўйилган хатолар учун дарҳол ўйинчи-ларни жазолайдилар (13:2 ва 14:2).

Агар ҳакамларнинг бири учрашувни тугата олмаса, у ҳолда иккинчи ҳакам бир ўзи ўйинни давом эттиради (ЖГФ ва қитъа мусобақаларида учрайдиган бундай ҳолатда тааллуқли мусобақа Низомига биноан ечими топилади).

17.7. Агар икки ҳакам бир жамоа томонидан қоида бузилганини қайд этсада, ҳар хил фикрга эга бўлса, у ҳолда жамоани жазолашда қатъийроғи қўлланилади.

17.8. Агар икки ҳакам хатога йўл қўйилганини қайд этса, ёки тўп ўйин майдонини чиқиб кетганда ҳакамлар, тўпни қайси жамоа ўйинга киритиши тўғрисида ҳар хил фикрга эга бўлса, у ҳолда улар дарҳол биргаликда маслаҳатлашиб бир ечимни қабул қилади. Агар улар бир ечимга қилаолмаса, у ҳолда майдондаги ҳакам ечими қўлланилади. Бундай ҳолатда тайм-аут шарт. Ҳакамлар бир-бири билан маслаҳатлашиб олгандан сўнг керакли жест кўрсатилиб хуштакдан сўнг ўйин давом эттирилади (2:8 е, 15:3 б).

17.9. Голлар ҳисобига иккала ҳакам баровар жавобгардир.

Ундан ташқари, улар огоҳлантириш, четлатиш, дисквалификация ва умуман ўйиндан ҳайдалишлари ҳам қайд этадилар.

17.10. Икки ҳакам ўйин вақтини назорат қилишга жавобгар. Вақтни тўғрилигини белгилашдаги келишмовчи-ликларни ҳакамлар биргаликда ҳал қилишади (шунингдек, 2:3 қоидага қаранг).

17.11. Ўйиндан сўнг баённомани тўғри тўлдирилишига жавобгарлик ҳакамлар зиммасига юклатилади.

Ўйиндан ҳайдаш (16:11) ва дисквалификация (16:8 қоида, 4 сатр) баённомада қайд этилиши шарт.

17.12. “Далил” ларга асосланиб ёки ҳодисани баҳолаш асосида ҳакамлар томонидан қабул қилинган ечим – қатъий қарор ҳисобланади.

Агар қабул қилинган қарор қоидага зид бўлса, у ҳолда ёзма равишда норозилик билдириши мумкин.

Ҳакамларга ўйин давомида фақат жамоага тааллуқли расмий вакил мурожаат қилишга ҳуқуқлидир.

17.13. Ҳакамларга ўйинни вақтида тўхтатиш ёки умуман тўхтатиш ҳуқуқи берилади.

Ўйинни умуман тўхтатишга қарор қилишдан аввал, уни давом эттириш учун барча имкониятлардан фойдаланиш зарур.

Қоида 18. Секундометрист ва секретар (вақт белгиловчи ҳакам, котиб)

18.1. Одатда, секундометрист ўйин вақтини, тайм-аутни ва четлатилган ўйинчи жарима вақтини назорат қилади.

Шундай қилиб секретар асосан ўйинчилар рўйхатини текшириб, учрашув баённомасини юргизади, ўйинга чиқувчи ўйинчи кеч қолиб келган ва ўйнашга ҳуқуқи бўлмаган ўйинчиларни назорат қилади.

Жамоа заҳира ҳудудидаги ўйинчи ва расмий шахслар-нинг миқдорини ўйинга кириши ва чиқишлирини, шунинг-дек, биргаликда масъулиятларни тақсимлаб назорат қилади.

Одатда, зарурият бўлганда фақат секундометрист ўйинни тўхтатиши мумкин (шунингдек, тушунтириш № 9 қаранг).

18.2. Вақт кўрсатувчи электр табло йўқ бўлган ҳолда, секундометрист жамоалар масъул шахсларига, ўйналган вақт ёки ўйин тугашига қолган вақт, айниқса, тайм-аут вақтида ахборот бериб туриши лозим.

Агар, автоматлашган электр сигнал бўлмаган ҳолатда ўйиннинг биринчи тайми ва ўйин тугаганлиги учун берила-диган сигнал жавобгарлигини секундометрист ўз зиммасига олади (2:3 қоидага қаранг).

Агар электр табло, шунингдек, ўйиндан четлатиш тўғри-сида ахборот бера олмаса, бундай ҳолатда секундомет-рист олдиндан тайёрланган карточка четлатилган ўйинчи рақамини ва четлатиш вақти тугашини кўрсатади.

Ҳакамлик жестлари

Эркин тўп ёки ён чизиқдан тўп ташлашни белгилашда ҳакамлар дарҳол тўп ташлаш йўналишини кўрсатувчи жестни кўрсатиш лозим (7 ёки 9 жест).

Агар шунга зарурият туғилса, ҳакамлар албатта жестдан фойдаланиши лозим (яъни, ўйинчига шахсий жазо белги-лашда 13-15 жестлар).

Агар эркин тўп ташлаш ёки 7 метрли жарима тўп ташлаш белгилаш сабабли тушунарли бўлиши учун 1-6 ва 11 жестларни қўллаш мақсадга мувофиқдир (аммо, 11 жест суст ўйин жести (18) учун эркин тўп ташлаш ҳолатларида доим қўлланилади).

Зарур шароитда албатта 12, 16 ва 17 жестлар қўлла-нилади.

Ҳакамлар зарур деб ҳисоблаганда 8, 10 ва 18 жестлардан фойдаланади.

Жестлар кўриниши:

1. Дарвоза майдони чизиғидан ўтиш (босиш).



2. Тўпни ерга уриб олиб юришдаги хато



3. Тўп билан 3 қадамдан ортиқ
юриш ёки тўпга 3 сониядан
ортиқ эгалик қилиш



5. Зарба



7. Ён чизикдан тўп ташлаш
тарафини кўрсатиш.



9. Эркин тўп ташлаш
тарафини кўрсатиш

4. Ушлаб қолиш ёки
итариб юбориш



6. Ҳужумчи хатоси



8. Дарвозабоннинг
тўп ташлаши



10. 3 метрли масофага
риоя қилмаслик



11. Суст ўйин



12. Гол



13. Огоҳлантириш(сарик
карточка). Дисквалификация
(қизил карточка)



14. Четлатиш (2 дақиқа).



15. Ўйиндан умуман четлатиш



16. Тайм-аут



17. Жамоанинг икки масъул шахсларга тайм-аут вақтида майдонга чиқишга рухсат бериш



18. Суст ўйинни огоҳлантириш



II БЎЛИМ. ЎЙИН ҚОИДАЛАРИНИ ЎРГАНИШ УЧУН УСЛУБИЙ ТАВСИЯЛАР

1. Финал сиренасидан сўнг эркин тўп ташлаш

Финал сиренасидан сўнг эркин тўп ташлаш бажариш кўп ҳолларда жамоа учун дарвоза олиниси муаммоси қизиқтир-майди. Аксинча, ўйин натижаси маълум ёки эркин тўп ташлаш жойи рақиб дарвозасидан анча йироқ бўлган ҳол-ларда. Лекин эркин тўп ташлаш қоида талабига биноан бажарилиши шарт, унга ҳакамлар тўп ташлаш имкониятини яратиб бериши керак, тўп отишни бажарувчи ўйинчи уни ташлаб юбориши ёки ҳакамлар қўлига бериши мумкин.

Жамоа тўпни дарвозага киритишга ҳаракат қилиши аниқ бўлган ҳолатларда, ҳакамлар бу учун барча шароит яратиб беришлари лозим, лекин бундай ҳолат ўйинни сусайтири-лиши ва унинг манзарасининг ёмонлашишига олиб келмас-лиги керак. Бунда ҳакамлар иккала жамоа ўйинчиларига кечиктирмай тез ва хатосиз эркин тўп ташлашни бажариш дастлабки ҳолатда туриш учун шароит яратиб беради.

Тўп ташлашни бажарувчи жамоанинг фақат бир ўйин-чиси тўп билан бўлишини назорат қилиши зарур. Бундай ҳолатда ўйинчилар алмаштирилиши мустақил амалга ошири-лади, лекин ҳакамлар ўйинчиларни алмаштириш сабабли тўп ташлашни бажариш учун бериладиган хуштакни кечикти-риши шарт эмас.

Шунингдек, ҳакамлар иккала жамоа томонидан қоида бузилмаслигини жуда аниқ кўрсатишлари лозим. Ҳимоядаги жамоа ўйинчиларини жазолаш 15:7, 16:1 в, 16:3 е қоидаларида кўрсатилган. Шунингдек ҳужумдаги жамоа ўйинчилари ҳам қоида бузилишларга йўл қўяди, масалан, тўп ташлашга хуштак берилиб лекин тўп ташлашни бажармасдан аввал бир ёки бир нечта ўйинчилар эркин тўп ташлаш чизиғидан ўтиб кетадилар (13:8, 3 сатр). Ёки тўп ташлашни бажарувчи ўйинчи ҳаракат қилади ёки сакраб тўп отишни бажаради (15:2). Хатолик билан гол ҳисобланмаслик учун бундай қоида бузилишларни дарҳол қайд этилиши лозим.

2. Тайм-аут

2:8 қоидада тайм-аут албатта олинишига кераклигига қарамай айрим ҳолатларда ҳакамларга, бошқа ҳолатларда тайм-аут белгилаш имконияти яратилади. Тайм-аут олиниши шарт бўлмаган ҳолатлар ҳам учраб туради, лекин қуйидаги шароитларда у ўз ғоясини сақлаб қолади:

а) ташқи муҳит сабаб, масалан, майдонни тозалаш зарурлигида;

б) ўйинчи жароҳат олганда;

в) жамоа томонидан атайлаб ўйин суръатини секинлаш-тирганда. Масалан, жамоа стандарт тўп ташлашни бажари-лишини кечиктирса, ўйинчи атайлаб тўпни бошқа тарафга ташласа ёки уни узоқ ушлаб турса;

г) агар тўп майдон устида залнинг шифтига ёки бошқа нарсаларга тегса (13:4 в) ва эркин тўп ташлаш жойдан тўп узоқроқ масофага сапчип кетиб ўйин сусайиш ҳолати юзага келса.

Тайм-аут олишга ва шунингдек бошқа ҳолатларни қайд этишга қарор қилишдан аввал, ҳакамлар аввалом бор бу ҳолатларни тўғри баҳолашлари, яъни ўйинни тўхтатиш бирорта жамоага устунлик бермаслиги учун.

Масалан, агар ўйин сусайтирилишидан ушбу жамоа рағбатлантириладиган бўлса, унда майдонни тозалаш учун тайм-аут олишга зарурият қолмайди. Агар жамоага қандайдир сабаб билан тайм-аут берилганда бошқа жамоа устунликни йўқотадиган бўлса бундай ҳолатда ҳам тайм-аут олишга зарурият қолмайди.

Танаффуснинг чўзилиши ҳам бошқа муҳим омил ҳисобланади. Жароҳат натижасида танаффуснинг чўзилишини баҳолаш қийин бўлганлиги учун тайм-аут бериш мақсадга мувофиқдир. Шунингдек, ҳакамлар тўп майдондан чиқиб кетганда тайм-аут беришга қарор қилишга шошилмасликлари лозим. Кўпинча бундай ҳолатларда тўп майдонга қайтиб ўйин секинлашишига ўрин қолмайди. Агар тўпни майдонга қайтаришмаса, унда ҳакамлар тайм-аут олишга зарурият бўлмас-лиги учун дарҳол захирадаги тўпдан (3:4) фойдаланишлари лозим.

3. Жамоавий тайм-аут (2:10)

Ҳар бир жамоа ўйиннинг асосий вақтини ҳар бир таймда бир дақиқали тайм-аут олишга ҳақлидир (аммо, бу ҳуқуқ ўйиннинг қўшимча вақтида берилмайди).

Агар жамоа тайм-аут олишга қарор қилса уларнинг вакили секундометрист жойлашган столга “яшил карточка” ни қўйиши лозим (“яшил карточка” 15x20 см бўлиб унинг ҳар тарафида катта “Т” ҳарфи ифодаланган бўлиши тавсия этилади).

Жамоа тайм-аутни ўзлари тўпга эгалик қилганда талаб қилиши мумкин (тўп ўйинда бўлган ҳолатда ёки ўйиннинг танаффус вақтида). Агар жамоа секундометрист сигналигача тўпни назорат қилишни йўқотмаса, у ҳолда уларга дарҳол жамоавий тайм-аут берилади (акс ҳолда жамоага “яшил карточка” қайтарилади).

Шундан сўнг, секундометрист ўйинни тўхтатишга хуштак бериб, тайм-аут жестидан (№ 16) фойдаланиб ва тайм-аут сўраган жамоа тарафига қўлини чўзиб кўрсатади (залдаги шовқин ва бошқа тартибсизлик туфайли зарурият бўлса бу ҳолатни ўриндан туриб кўрсатиши мумкин). “Яшил карточка” столини тайм-аут сўраган жамоа тарафига қўйилади ва шу ҳолатда тайм-аут вақти тугагунча қолади.

Тайм-аут берилгандан сўнг секундометрист вақтни тўхтатади. Сўнг ҳакамлар жамоа тайм-аутини тасдиқлайди ва секундометрист жамоа тайм-аут вақтини назорат қилувчи бошқа соатни юргизади. Секретар жамоавий

тайм-аут олинган вақти баённомада ўша жамоага тегишли катакда қайд қилиб қўяди.

Жамоавий тайм-аут олинганда ўйинчилар ва расмий шахслар ўз жамоасига тегишли ўйин майдонида бевосита, ўйинчилар алмаштириш ҳудудида бўлишлари лозим. Ҳакам-лар майдон марказида бўлишади, лекин ҳакамларнинг бири кенгашиш учун секундометрист ёнига келиб кетиши мумкин.

Бундай ҳолатда ўйинчилар майдонда ёки майдон ташқа-рисида бўлишларига қарамай 8:4 ва 16:3 в қоидаларига биноан спортчига хос бўлмаган ҳуқуқ учун ўйиндан четлатилиши мумкин.

50 сониядан сўнг секундометрист товуш сигналини бера-ди, шундан сўнг 10 сониядан кейин ўйин давом эттирилиши шарт.

Жамоавий тайм-аут тугаши билан жамоа дарҳол ўйинни давом эттириши лозим.

Ўйинни давом эттириш, тайм-аут берилган вақтда ўйин тўхтатилган ҳакамга боғлиқ бўлиб, ўша жойдан тайм-аут олган жамоа томонидан эркин тўп ташлаш билан ўйин давом эттирилади.

Ҳакам ҳуштагидан сўнг секундометрист томонидан вақт белгиловчи соат юргизилади.

4. Суст ўйин (7:10-11)

Асосий ҳолатлар:

“Суст ўйин” қоидаси ўйинни фаол бўлмаган услуб ёки уни тўлиқ таъкидлаш ва унга қаршилик қилиш имкониятини яратиш учун қўлланилади. Бу ҳолат ҳакамларга суст ўйин турларини ифодалаш ва унга қарши барча рухсат этилган услуб билан курашишга ёрдам беради.

“Суст ўйин” турлари бутун ўйин давомида, жамоанинг барча бўлакларида ўрин олиши мумкин, яъни ҳужум бошлашдан аввал унга тайёргарлик қилиш ва ҳужумни якунлашда бундай ҳолат яққол сезилиб қолади.

“Суст ўйин” кўпинча қуйидаги ҳолатларда қўлланилади:

- жамоа учрашув якунида ҳисобни ушлаб қолишга ҳаракат қилганда;
 - жамоа таркиби сон жиҳатдан кам бўлганда яъни ўйинчини четлатилганда;
 - ҳимоядаги жамоа ўйинни омили – муваффақиятли ҳимоя бўлса.
- Огоҳлантириш “жест” ини қўлланилиши:

Қуйидаги ҳолатларда огоҳлантириш “жест”и қўлла-нилади:

1. Ўйинчиларни алмаштириш натижасида ёки жамоа ҳимоядан ҳужумга ўтиш жараёнида вақт чўзилса.

Қуйидаги ўзига хос ҳолатлар содир бўлганда:

- ўйинчилар майдон марказида ўйинчини алмаштириш жараёнини кутиб туриб қолса;

- ўйинчи статик ҳолатда тўпни ерга уриб тураверса;

- тўпни ўз майдонига қайтаришга мажбурлик бўлмаса, лекин қайтарилса;

- ўйин жараёнида дастлабки ёки бошқа ҳар қандай тўп ташлашлар кечиктирилса.

2. Дарвозага тўп отишга тайёрланиш жараёнида ўйинчиларни алмаштирмоқчи бўлган пайт.

Қуйидаги ўзига хос ҳолатлар содир бўлганда:

- барча ўйинчилар ҳужум учун ўз жойларини эгалласа;

- жамоа ўйин жараёни тўп узатиб бошлаш учун тайёр бўлганда;

- агар, жамоа ўйинчини алмаштириб бўлмагунга қадар тўп узатиб ўйинни бошламаса.

5. Спортчига хос бўлмаган ҳулқ (8:4, 16:1 г)

Спортчига хос бўлмаган ҳулқ қуйидагилардан иборат:

а) 7 метрли жарима тўп отишни бажарувчи ўйинчига бақириш;

б) ўйин тўхтатилган пайтда, рақиблар дарҳол белгилан-ган тўп ташлашни бажармаслиги учун тўпни бошқа томонга ташлаб юборса;

в) сўз билан рақибларни ёки ўзининг жамоаси аъзола-рини ҳақорат қилиш;

г) ўйин майдонининг ён чизиғи ташқарисига чиқиб кетган тўпни ўйинчилар ёки жамоа масъул шахслари қайта-риб бермаса;

д) стандарт тўп ташлаш бажарилиш жараёнини чўзиб юбориш;

е) рақибни формасидан тортиб ушлаб қолиш;

ж) дарвозасига 7 метрли тўп ташлаш белгилангандан сўнг дарвозабон тўпни рақибларига бермаса;

з) майдон ўйинчиси оёқнинг тиззадан пастки қисми билан такроран тўпни қайтарса;

и) ҳимоя ўйинчилари такроран ўзига тегишли дарвоза майдонига кирса;

к) рақибни хатога йўл қўйдириш мақсадида атайлаб айёрлик қилиш.

6. Спортчига хос бўлмаган қўпол хулқ (8:6, 16:6 г)

Спортчига хос бўлмаган қўпол хулқ қуйидагича ифода-ланади:

а) иштирокчиларга қарши (ҳакамлар, секретар, секун-дометрист, вакиллар, масъул шахслар, мухлислар ва яна бошқалар) қаратилган ҳақоратли ҳаракатлар (оғзаки, имо-ишора ёки жисмоний);

б) ҳакамлар қароридан сўнг ўйинчи томонидан ташлан-ган тўп узоқ масофага кетса, бундай ҳолатни спортчига хос бўлмаган оддий ҳолат деб ҳисоблаб бўлмайди;

в) рақиб томонидан 7 метрли жарима тўп отишни бажаришда дарвозабон томонидан бўшанг (пассив) ҳаракат намоиш этилса, бундай ҳолни ҳакам дарвозабон тўпни қайтаришга ҳаракат қилмаслик деган хулосага келишга мажбур;

г) рақиб томонидан қоида бузилгандан сўнг, унга жавобан ҳаракат қилишга интилиш (жавобан зарба ёки бошқа жавоб ҳаракатлар);

д) ўйин тўхтатилган пайтда рақибни тўп билан уриш. Бундай ҳолат, рақибга нисбатан жисмоний зўрлик деб баҳоланади.

7. Бошланғич тўп ташлаш (10:3)

10:3 қоиданинг асосий талабларига биноан ҳакамлар бошланғич тўп ташлашни тез бажариш учун барча шароит яратиб беришлари лозим. Бу дегани агар жамоа тўп ташлашни тез бажармоқчи бўлганда ҳакамлар ўйинга аралашиш учун сабаб қидирмаслиги лозим.

Дастлабки тўп ташлашни ўрта чизик маркази нуқтасидан тахминан 1,5 метр жойдан бажарилиши қоида таркибига қарамай, ҳакамлар бу масофани сантиметригача тўғри бўлишини ҳаддан ташқари талаб қилмаслиги тавсия этилади, чунки асосий мақсад рақибларга нисбатан ғирромлик ва дастлабки тўп ташлаш учун аниқ бўлмаган шароит юзага келмаслиқдир.

Бундан ташқари, қўп майдонлар марказида реклама қилиш мақсадида ҳар хил расмлар чизилган бўлади, бундай ҳолатларда тўп ташлашни бажарувчи ўйинчилар ва ҳакамлар тўғри ҳолатни тахминан аниқлайди, буни тўғирлаш учун урунишга ўрин қолмайди.

8. “Яққол дарвоза олинис имконияти” таърифи

14:1 қоидада ифодаланган яққол дарвоза олинис имконияти тушунчаси қуйидаги ҳолатларда юзага келади:

а) тўп билан ўз ҳаракатини назорат қилувчи ўйинчи рақиб дарвоза майдони чизиги ёнида дарвозага тўп отиш имкониятига эга бўлганда, ҳеч бир рақиб рухсат этилган услубда унга ҳалақит бера олмаса;

б) тўп билан ўз ҳаракатини назорат қилувчи ўйинчи қаршилиқда дарвозабон билан бирга-бир чиққанда ва рақиблардан ҳеч бири унга қарши ҳужум қила олмаса;

в) ўйинга юқорида (а) ёки (б) бандда кўрсатилган ҳолатда у ҳали тўпга эга бўлмаса, лекин у дарҳол тўп олишга тайёр бўлса; бундай ҳолатда унинг тўп эгаллашига рақиблар томонидан ҳеч қандай рухсат этилган усуллар ёрдам бера олмаслигига ҳакамлар тўлиқ ишонч ҳосил қилганда;

г) дарвозабон ўз дарвоза майдонидан чиқиб кетганда, тўп билан ҳаракат қилувчи ўйинчи қаршилиқсиз бўш дарвозага тўп отиш имкониятига эга бўлганда.

9. Секундометрист томонидан ўйинни тўхтатиш (18:1)

Агар секундометрист алмаштириш ёки ўйнашга рухсат этилмаган ўйинчилар хатоси сабабли ўйин тўхтатилса, у ҳолда 4:2-3, 5-6 қоидаларига биноан қоида бузилган жойдан рақиб жамоаси ўйинчилари томонидан эркин тўп ташлаш билан ўйин давом эттирилади. Аммо, агар ўйин тўхтатилган пайтда тўп рақиблар учун устунлик ҳолатга олиб келадиган бўлса, у ҳолда эркин тўп ташлаш қоида бузилган жойдан бажарилади (13-б, 3 ва 4 қоидага қаранг).

Хатога йўл қўйилган бундай ҳолатларда секундометрист 13:2 ва 14:2 “устунлик қоидаси” ни ҳисобга олмай дарҳол ўйинни тўхтатиши шарт. Агар ўйин тўхтатилиши сабабли яққол дарвоза олинис имконияти бузилса, бундай ҳолатда хатога йўл қўйган жамоа дарвозасига 14:1 а қоидага биноан 7 метрли тўп ташлаш белгиланади.

Бошқа турдаги хатоларга йўл қўйилганда секундо-метрист асосан навбатдаги ўйин тўхтатилишини кутиб ҳакамларга маълум қилиши лозим. Агар секундометрист бундай хатолар сабабли ўйинни тўхтатса, унда бундай хатолик жамоанинг тўп йўқотишига олиб келмаслиги керак. Ўйин тўхтатилишидан аввал тўпга эга бўлган жамоа эркин тўп ташлаш билан ўйинни давом эттиради. Аммо, ҳимоядаги жамоа ўйинчилари томонидан йўл қўйилган қоида бузиш ва ўйинни барвақт тўхтатилиши натижасида

яққол дарвоза олиниш имкониятини йўқотишга сабаб бўлса ва бунга ҳакамлар тўлиқ ишонч ҳосил қилганда 14:1-г қоидада кўрсатилганидек 7 метрли тўп ташлаш белгиланади. Асосан секретар (секундометрист) томонидан қайд этилган ва ҳакамларга маълум қилинган қоида бузилишлар (4:2-3, 5-6 қоидаларида ифодаланган ҳолатлардан ташқари) шахсий жазога лойиқ эмас.

14:1 а қоидага биноан 7 метрли тўп отишни белгилашга қарор қилиш, шунингдек, тўпга эга бўлган жамоа яққол дарвоза олиш имкониятига эга бўлган пайтда ҳакам ёки техник вакил (ХГФ ёки қитъа, миллий федерация) томонидан оғзаки огоҳлантириш ёки ўйинчини жазолаш учун тўхтатилса ҳам белгиланади.

Ўйинчиларни алмаштириш ҳудуди (зона) қўлланиш тартиби

1. Ўйинчиларни алмаштириш зонаси майдоннинг ён чизиғи ташқи тарафидан марказий чизиқнинг улашан нуқта-сидан ўнг ва чап томон тааллуқли жамоа заҳирадаги ўйинчилари жойлашган скамейкагача белгиланади (ўлчови қоида-нинг 1-расмида кўрсатилган).

ЖГФ ва қитъа федерацияси кўрсатмасига боғлиқ жамоа-нинг заҳирадаги ўйинчилари учун скамейка марказий чизиқ-дан 3,5 масофада ўрнатилган бўлиши керак. Ҳар қандай даражадаги мусобақаларни ўтказишда бу тавсияга амал қилиш лозим.

Заҳирадаги ўйинчилар учун ён чизиқ рўпарасида жойлашган скамейка олдида бошқа ҳар қанақа ускуналар қўйишга рухсат этилмайди (қаида марказий чизиқдан 8 метр масофада).

2. Скамейкада фақат баённомада қайд этилган ўйинчи ва масъул шахслар жойлашишига рухсат этилади (4:1-2 қоида).

Агар таржимонга эҳтиёж бўлган ҳолда у жамоа скамейкасида жойлашади.

3. Ўйинчиларни алмаштириш ҳудудидаги жамоанинг масъул вакили албатта спорт формасида ёки тантанали кийимда бўлиши шарт.

4. Секундометрист ва секретар бутун ўйин жараёнида ҳакамларга ўйинчиларни алмаштириш ҳудудини назорат қилишда ёрдам қилишлари керак.

5. Жамоанинг масъул шахси ўзининг жамоасини қоидага риоя қилиб, одатда скамейкада ўтириб бошқариши лозим.

Аммо масъул шахсга ўйинчиларни алмаштириш ҳуду-дида қуйидаги вазифаларни бажариш учун ҳаракат қилиб юришга рухсат берилади:

- ўйинчиларни алмаштиришни бажариш;
- майдонда ва заҳиралар скамейкасида жойлашган ўйин-чиларга тактик кўрсатмалар бериш;
- тиббий ёрдам кўрсатиш;
- жамоавий тайм-аут талаб қилиш;
- секретар (секундометрист) балки мулоқатда бўлиш, айрим ҳолатларда фақат “жамоанинг масъул шахси” (4:2 қоидага қаранг).

Фақат жамоанинг масъул шахсларидан биттаси ҳар доим ўрнидан туриб мурожат қилишга рухсат этилади. Ундан ташқари жамоанинг масъул шахсига, алмаштириш ҳудуди талабига риоя қилиб юришига рухсат этилади. Фақат бу ҳолатда масъул шахс секретар (секундометрист) га ўйин майдонини кўринишини тўсмаслиги лозим.

Одатда, ўйинчи алмаштириш ҳудудидаги ўйинчилар скамейкада ўтиришлари талаб этилади.

Аммо қуйидаги ҳолатда ўйинчиларга рухсат берилади:

- скамейка ортида жой бўлса, ҳаракатлари салбий оқибатга олиб келмаса тўпсиз “разминка” қилишларига рухсат берилади.

Жамоанинг ўйинчилари ва масъул шахсларига рухсат этилмайди:

- ҳакамларни, вакилларни, секретар (секундометрист), ўйинчиларни ҳақорат қилиш ёки ҳаракатларига аралашиб қатъий ман этилади;
- ўйин ҳолатига таъсир этиш учун ўйинчи алмаштириш ҳудудидан чиқиб кетиш.

6. Ўйинчилар алмаштирувчи ҳудудига қўйилган талаб-лари бузилса, у ҳолда ҳакамлар 16:1 г, 16:3 в-г ёки 16:6 б, г, ж қоидаларига биноан (огоҳлантириш, четлатиш, дисквалифи-кация) белгиланади.

7. Агар ўйинчилар алмаштириш ҳудудида қоида бузили-шига йўл қўйилганини ҳакамлар қайд этмаса, у ҳолда уларга секретар (секундометрист) навбатдаги ўйин тўхтатилганида маълум қилади.

Ўйинни кузатиш учун тайинланган техник вакиллар (ХГФ ёки қитъа федерацияси) агар, ўйин қоидаси ёки ўйинчини алмаштириш ҳудудига қўйилган талаблар бузилган деб топилса, у ҳолда ҳакамларни (навбатдаги ўйин тўхтатилганда) таклиф этиши мумкин (аммо, ҳакамлар ўйин ҳолатини баҳолаб қабул қилинган қароридан бошқа).

Бундай ҳолатда ўйин ҳолатига биноан тааллуқли тўп ташлаш билан ўйин давом эттирилади.

Аммо, (ХГФ ёки қитъа федерацияси) техник вакили жамоаларнинг бири томонидан хато бузилиши сабабли ўйинни дарҳол тўхтатиш қарори қабул қилинса, у ҳолда рақиб жамоаси тўпга эга бўлиб турган жойдан (эркин тўп ташлаш ёки 7 метрли жарима тўп, агар яққол дарвоза олиниш имконияти барбод бўлса) ўйин давом эттирилади.

Ўйинчи ёки масъул шахс томонидан қоида бузилиш ҳакамлар томонидан дарҳол жазоланиши шарт, жазо тури учрашув баённомасида қайд этилиши лозим.

8. Агар ҳакамлар ўйинчи алмаштириш ҳудудига қўйилган талаблар бузилишига аҳамият бермаса, ҳатто улар бу ҳақда олдин огоҳлантирилган бўлса, бундай ҳолатда (ХГФ ёки қитъа федерацияси) техник вакил бу ҳақда тегишли ташкилотга билдиришнома бериши шарт (масалан, ахлоқ қўмитасига). У ташкилот ўйинчиларни алмаштириш ҳудуди талабларига ҳакамлар ҳаракатининг муофиқлигини аниқ-лайди.

III БЎЛИМ. МУСОБАҚАЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШ

Қўл тўпи мусобақалари ўқув-машғулот ишларининг асосий қисмини ташкил этади. У шуғулланувчиларнинг машғулотларга қизиқишини оширади, мамлакатда қўл тўпини оммавий ривожлантиришга ёрдам беради. Ганд-болчи ўйинларда мунтазам қатнашмай туриб юқори натижаларга эриша олмайди. Мусобақалар мусобақа қатнашчиларининг ва, умуман, жамоанинг жисмоний, техник, тактик ва ахлоқий-иродавий тайёргарлиги дара-жасини аниқлайди, ўқув-машғулот жараёнининг аҳволи ва йўналишини аниқлаш имконини беради. Мусобақа натижалари ўқув-машғулот ишларини яқунлаш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Мусобақалар қатъийликни, ғалабага эришиш йўлидаги ирода кучини, жамоа, туман, шаҳар, республика, қолаверса, мамлакат олдидаги масъулият ҳиссини тарбия-лайди. Ўйинчиларнинг эмоционал кескинлиги гандболчиларнинг руҳий хусусиятларини аниқлашга имкон беради.

Мусобақаларни бошқариш

Мусобақаларни тайёрлаш ва ўтказишга умумий раҳбар-ликни амалга оширадиган ташкилот, шунингдек, мусобақани ўтказиш учун аниқ жавобгар шахс бўлиши, мусобақалар жойини тайёрлаш, спортчи ва ҳакамларни кутиб олиш, жойлаштириш, овқатлантириш, уларга тиббий

хизмат кўрса-тиш, шунингдек, маданий тадбирларни ўтказиш учун ҳам жавобгар тайинланиши керак.

Мусобақа турлари

Олдига қўйилган вазифаларига қараб мусобақаларни асосий ва ёрдамчи мусобақаларга бўлиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари Вазирлиги томонидан тасдиқланган спорт таснифи талаб-ларига мувофиқ ташкил этиладиган ҳамда натижаларига кўра ғолиб ва чемпион деган ном бериладиган мусо-бақалар асосий мусобақаларга киради.

Мусобақаларнинг асосий тури - тақвим мусоба-қалари бўлиб, улар спорт тадбирларининг ягона тақвимий режасида назарда тутилади ва тасдиқланган низомга мувофиқ равишда ўтказилади. Мусобақанинг асосий турларига: биринчилик ёки чемпионатлар, кубок мусобақалари, саралаш мусобақалари киради.

Биринчилик ёки чемпионатлар – энг масъулиятли мусобақалар бўлиб, уларнинг натижалари бўйича ғолиб жамоаларга чемпионлик унвони берилади. Мусобақаларни ташкил этишнинг бу тури жамоалар кучини холисона баҳолашга, олиб борилаётган ўқув-машғулот ишининг сифатини таққослашга имкон беради.

Кубок мусобақаларига жуда кўп жамоаларни жалб этиш мумкин ва улар ғолибни қисқа муддатларда аниқлаш мақсадида ўтказилади. Кубок мусобақалари энг яхшиларни изчиллик билан танлаб олиш бўйича ўтказилади.

Саралаш мусобақалари мусобақанинг кейинги бос-қичида қатнашиш учун энг кучли жамоаларни аниқлаш мақсадида ўтказилади.

Мусобақанинг ёрдамчи турларига қуйидагилар киради: назорат учрашувлари, ўртоқлик учрашувлари, қисқарти-рилган мусобақалар.

Нazorat учрашувлари жамоаларни бўлажак мусоба-қаларга тайёрлаш ва уларнинг тайёргарлигини текшириш мақсадида ўтказилади.

Ўртоқлик учрашувлар ўқув-машғулот мақсадларида ёки анъанавий мусобақалар режасида ўтказилади.

Қисқартирилган мусобақалар бир неча соат мобайнида ўтказилади. Улар, одатда, байрам кунларига ва спорт мавсуми-нинг очилиш ёки ёпилиш кунларига режалаштирилади.

Мусобақаларни режалаштириш

Гандбол мусобақаларини режалаштириш марказлаштирилган тарзда амалга оширилади. Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари Вазирлиги барча идоралар ва спорт ташкилотлари билан келишиб, мусобақаларнинг тақвим режасини ишлаб чиқади.

Ўзбекистон Гандбол федерациясининг вилоят, ўлка ва шаҳар мусобақалари йиғма тақвим режасини юқори ташкилотлар томонидан режалаштирилган мусобақаларни ҳисобга олган ҳолда тузиши мақсадга мувофиқдир.

Зарур ўзгартиришлар киритилгандан кейин, гандбол бўйича умумий йиғма режа тегишли жисмоний тарбия ва спорт қўмиталарининг оммавий спорт тадбирлари режасига киритилади ҳамда барча спорт ташкилотлари учун мажбурий ҳисобланади.

Мусобақа ўтказиш тизимлари

Мусобақа ўтказишда асосан икки тизим - айланма тизим ва чиқиб кетиш тизими қўлланилади. Бошқа ҳамма тизимлар шунга асосланган бўлади.

Айланма тизим

Мусобақа ўйинларини айланма тизим бўйича ўтка-зиш учун жамоалар бир-бирлари билан бир маротаба учрашиш-лари керак. Агар мусобақа бир даврада ўтка-зилса, бир марта учрашишади. Энг тўғри йўл – мусобақани икки даврада ўтказишдир. Айланма тизим бўйича мусобақада учрашганлар-нинг ҳамма ўринлари белгиланади. Энг кўп очко тўплаган жамоа ғолиб ҳисобланади. Давра тизимини ўтказиш тартиби, мусобақага қатнашувчи жамоа тартиб рақамлари қуръа ўтказил-гандан сўнг белгиланади. Жамоа номерлари белгилан-гандан сўнг шу номерларга асосланиб ўйин жадвали тузилади. Давра тизимининг ўйин тақвимларини эса икки хил усулда тузиш мумкин:

Биринчи усул: Тақвимнинг тузилиши мусобақага қатнашувчи жамоалар сонига боғлиқ. Бунинг учун жамоалар сонига яқин тоқ сон олинади ва шунга лойиқ вертикал чизиқлар чизилади. Масалан: 6 жамоа олсак, унга яқин тоқ – 5, демак, беш вертикал чизиқ чизилади. 8 жамоа олсак унга яқин тоқ сон – 7 ва ҳоказо.

Сўнгра биринчи вертикал чизиқнинг тагига биринчи рақам қўйилади. Қатнашувчи қолган жамоаларнинг тартиб рақамини эса шу чизиқнинг ўнг тарафидан кетма-кет юқорига, кейин пастга қараб соат стрелкасига қарама-қарши равишда чизиқнинг чап тарафидан ёзилади (1-жадвал, 1-устун).

Вертикал чизиқларнинг таги ва устига, тагидан бошлаб иштирок этувчи жамоаларнинг умумий сонига яқин тоқ сонигача, чапдан ўнгга қараб биттадан устун ташлаб жамоаларнинг рақамлари ёзилади. (1-жадвал). Бу рақамлар вертикал чизиқларининг ўнг ва чап тарафига қатнашувчи жамоаларни ёзишга дастлабки рақам бўлиб хизмат қилади.

1-жадвал

6-жамоага тақвим тузиш

6 · 4		6 · 5		
4 : 3	5 : 3	5 : 4	1 : 4	1 : 5
5 : 2	1 : 2	1 : 3	2 : 3	2 : 4
1 · 6		2 · 6		3 · 6

1-кун	2-кун	3-кун	4-кун	5-кун
1-6	6-4	2-6	6-5	3-6
2-5	5-3	3-1	1-4	4-2
3-4	1-2	4-5	2-3	5-1

Қолган рақамлар соат стрелкасига қарама-қарши, вертикал чизиқ тагидаги рақамдан қўпайтирилиб, вертикал чизиқ тепасидаги рақамдан эса камайтирилиб ёзилади. Шу графалар тўлдирилгандан сўнг ўйин календари тузилади. Бунинг учун вертикал чизиқларининг икки томонидаги бири-бирига паралел рақамларни жуфтлаб қўшиб ёзиш зарур.

Иштирок этувчи жамоаларнинг умумий сони тоқ бўлса, у ҳолда вертикал чизиқларнинг устидаги ва тагидаги рақамлар шу кунги ўйинда иштирок этмайдиган жамоаларни кўрсатади. Ўйиннинг тақвим куни жадвалини тузишда бўш рақамлар (вертикал чизиқларнинг усти ва тагидаги) охириги жамоа билан бошланади.(бизнинг мисолимизда 1-6 билан).

Иккинчи усул: Бу оддий усул ўйин жараёнида майдон алмаштириш ҳеч қандай роль ўйнамаганда, яъни мусобақа бир жойда ўтказилганда қўлланилади. Бу усул бевосита тақвим кунлари тартиби билан тузилади. Қатнашувчи жамоалар сонига мос рақамлар (жамоалар сони жуфт бўлса), юқоридан чап тарафдаги биринчи рақамдан бошлаб икки устунга ёзиб

чиқилади. Сўнгра иккинчи рақамдан бошлаб, биринчи рақамга қарама-қарши соат стрелкасига кетма-кет бошқа рақамлар иккинчи устунга ёзилади. Кейинги тақвим кунларда рақамларни, биринчи рақамни бир жойда, яъни олдинги жойда қолдириб соат стрелкасига қарама-қарши бошқа рақамлар силжитилади. Агар мусобақага қатнашадиган жамоалар сони тоқ бўлса, охириги жуфт сонлар ўрнига ноль рақами қўйилади, қолган рақамлар эса жой-жойида қолдирилади. Ноль рақами билан жуфтлашган жамоа шу тақвим куни ўйнамайди.

2 жадвал

Тақвим бўйича ўйин кунларини 7 жамоага иккинчи усул билан тақсимлаш

1-кун	2-кун	3-кун	4-кун	5-кун	6-кун	7-кун
1-0	1-3	1-4	1-5	1-6	1-7	1-0
0-3	2-4	3-5	4-6	5-7	6-0	7-2
7-4	0-5	2-6	3-7	4-0	5-2	6-3
6-5	7-6	0-7	2-0	3-2	4-3	5-4

Мусобақани айланма тизим бўйича ўтказишга кетган вақтни аниқлаш учун умумий ўйинлар ҳисобини олиш керак. Бу қуйидаги формула билан аниқланади.

$$M = \frac{K(K-1)}{2}$$

M – ўйинлар сони;

K – мусобақада қатнашувчи жамоалар сони.

Ўйин жадвалини тузишда тақвим бўйича ўйин кунлари орасидаги вақтга аҳамият бериш керак. Агар жамоалар бошқа жойга бориб ўйнаши керак бўлса, мусобақа бошланишидан бир кун олдин келишади. Агар мусобақа бир жойда ўтказиладиган бўлса, учрашув орасидаги вақт жамоаларнинг машқ қилиши ва дам олишига етарли бўлиши керак.

Ўтқазгандан сўнг ўйиндан чиқиб кетиш тизими

Бу тизим қоида бўйича қатнашадиган жамоалар сони кўп бўлса, оз муҳлат ичида мусобақани ўтказиш учун қўлланилади.

Ютқазган жамоалар мусобақани давом эттирмайди. Мусобақа тақвимининг сеткасини тузиш учун мусобақага қатнашувчи жамоаларнинг сонини аниқлаб, сўнг қуръа ташлаш ўтказилади. Қуръа ташлаш ўтказилгандан сўнг ташган рақамлар тартиб билан ёзилади. Шундай қилиб учрашадиган жамоалар қуръа ташлаш орқали маълум бўлади. Жамоалар сонига биноан сетка тузилади.

Агар жамоалар сони 2 нинг қандайдир даражасига тенг бўлса:

(2^2 қ 4; 2^3 қ 8; 2^4 қ 16; 2^5 қ 32 ва ҳоказо), бундай ҳолларда ҳамма жамоалар учрашувини биринчи даврада бошлайдилар. Агар қатнашувчи жамоалар сони 2^n дара-жасига тенг бўлмаса, у ҳолда иккинчи даврага қолган жамоалар сони 2^n даражасига тенг бўлиши керак.

Демак, жамоаларнинг бир қисми биринчи кундан, иккинчи қисми иккинчи кундан бошлаб учрашадилар. Биринчи кунда учрашувчи жамоалар сонини аниқлаш учун қуйидаги формуладан фойдаланилади:

$$K(M-2^n) \cdot 2$$

K-биринчи кундан ўйинга қатнашадиган жамоалар сони;

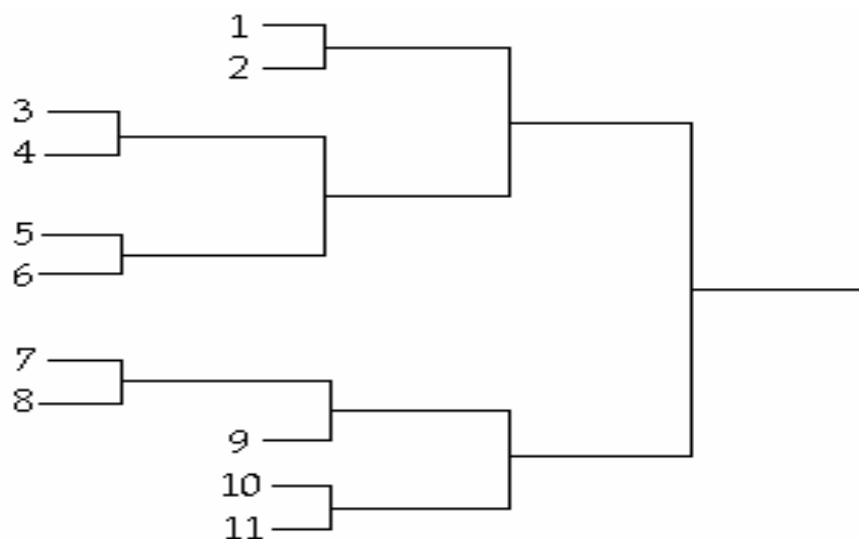
M-мусобақага қатнашувчи жамоалар сони;

2^n - қатнашувчи жамоалар сонига энг яқин 2 сони-нинг даражаси. Масалан: ўйинга қатнашувчи жамоалар сони 11. Шу сонга сетка тузиш зарурдир. Бунинг учун 11-га энг яқин 2^n даражаси олинади. Бу сон $2^4 = 16$ бўлади. Сўнг 16 дан қатнашувчи жамоалар сони айирилади. $16-11 = 5$

Айириш натижасида қолган беш – жамоалар сони бўлиб, ўйиннинг иккинчи давра-сидан мусобақага қўшилади. Ўйин-нинг 2-даражасидан қўшиладиган жамоалар сони тоқ бўлса, сетканинг юқорисига қараганда пастга бир жамоани кўп қўямиз.

11 жамоага сетка тузиш

1-давра 2-давра 3-давра 4-давра Ғолиб



Ютилгандан сўнг чиқиб кетиш тизимининг ютуғи шундан иборат: мусобақага қатнашувчи жамоалар сонининг кўплигига қарамай қисқа вақт ичида ғолиблар аниқланади.

Аммо бу тизимнинг муҳим камчилиги - учрашувчи жамоалар жуфти қуръа ташлаш натижасида аниқланади. Бу эса тасодифий нарсa, чунки энг кучли икки жамоа қуръа натижасида бир сеткага тушиб қолиши мумкин. Шу иккала жамоанинг бири финалгача мусобақани давом эттирмай, чиқиб кетиши керак. Бунинг натижасида финалга кучсиз жамоа чиқади.

Бу тизимда, одатда, биринчи уч ўрин аниқланади.

1-ўрин - финал ғолиби.

2-ўрин – финалда мағлубиятга учраган жамоа.

3-ўрин - ярим финалда мағлубиятга учраган жамоалар учрашуви ғолиби.

Мусобақа низоми

Совринли ўринлар, шунингдек, мусобақада қатнашувчи жамоалар ёки жисмоний тарбия жамоалари (натижалар клублар бўйича ҳисобга олинганда) эгаллай-диган барча кейинги ўринлар аниқладиган бирон-бир расмий мусобақа ўтказишдан аввал мусобақа ҳақидаги низом тузилган бўлиши керак. Бу низом гандбол федерацияси ёки мусобақани ўтказувчи бошқа бирор ташкилот томонидан тасдиқланади.

Мусобақа ҳақидаги низом катта юридик кучга эга бўлган ҳужжатдир. Унда асосий ташкилий ва техник шарт-шароитлар аниқ баён қилинган бўлади. Низом ўқув-машқ ишларининг мазмунини белгилаб беради, чунки жамоаларнинг ташкилий-услубий тайёргарлиги бўлажак мусобақаларнинг

хусусият-ларини ҳисобга олган ҳолда ўтказилади. Мусобақада қатна-шувчи жамоаларнинг тайёргарлик кўриш учун етарли вақтга эга бўлишлари назарда тутилиб, низом олдиндан тасдиқ-ланиши ва тарқатилиши керак.

Мусобақани ўтказиш даврида тасдиқланган низомдан четга чиқишга йўл қўйилмайди, акс ҳолда мазкур мусобақа уни ўтказаетган ташкилотнинг обрўйига путур етказди ва кераксиз низоларни келтириб чиқаради, холос.

Мусобақа низомида қуйидаги масалалар акс этти-рилган бўлиши керак:

1. Ўтказилаётган мусобақанинг мақсади ва вази-фалари.
2. Мусобақанинг ким томонидан ўтказилаётгани (феде-рация, ташкилий кўмита ва ҳоказолар).
3. Мусобақа ўтказиш муддатлари ва шартлари.
4. Мусобақага қўйиладиган жамоалар сони ва номи, «заявка»га киритиладиган қатнашчиларнинг максимал миқ-дори.
5. Мусобақа ўтказиладиган ўйин тизими (давралари – бир ёки икки давралари, мағлубиятдан кейин ўйиндан чиқиб кетиладиган, аралаш тизим).
6. Ҳисобга олиш тизими ва жамоаларнинг (натижалар клублар бўйича ҳисобланганда) эгаллаган ўринларини аниқлаш тартиби.
7. Мусобақанинг алоҳида шартлари (қандай ҳолларда ўйинда қўшимча вақт белгиланиши ва унинг давомийлиги, ўйин дуранг билан тугалланганда ёки ўтказилган мусобақа натижасида очколар сони тенг бўлганда ғолибни аниқлаш усуллари, ўйин қоидаларида кўрсатилганидан ташқари нечта заҳирадаги ўйинчини алмаштириш мумкинлиги ва ҳока-золар).
8. Жамоаларни ва мусобақа қатнашчиларини расмий-лаштириш тартиби, шакли, ўйинчиларнинг талабномалар бериш ва қайта талабнома бериш муддати.
9. Мусобақаларни олиб борадиган ҳакамлар ҳайъа-тининг номи.
10. Ўтказилган ўйинга норозилик билдириш ва уни қараб чиқиш, шунингдек, ўйинчиларни майдондан чиқариб юбориш ёки уларни огоҳлантириш билан боғлиқ бўлган интизом масалаларини кўриб чиқиш тартиби.
11. Ўйинчилари интизомни бузганлиги учун жамоа-ларнинг жавобгарлиги ҳамда майдон(спорт зал) ва клублар маъмуриятининг ўйин ўтказиш вақтида тартиб сақланиши учун жавобгар бўлиши.
12. Мусобақа ўтказиладиган жойлар ва уларга қўйила-диган талаблар.
13. Ғолибларни мукофотлаш ҳамда охириги ўринларни эгаллаган жамоанинг ёки жамоаларнинг кейинги худди шундай мусобақада қатнашиш шартлари.

М У Н Д А Р И Ж А

I бўлим. Мусобақа қоидалари	1
1-қоида. Ўйин майдони	1
2-қоида. Ўйин вақти	5
3-қоида. Тўп	7
4-қоида. Жамоа ўйинчиларни алмаштириш. Ўйинчи-лар формаси	8
5-қоида. Дарвозабон	11
6-қоида. Дарвозабон майдони	12
7-қоида. Тўп билан ўйнаш. Суст ўйин	13
8-қоида. Қоида бузиш ва спортчига хос бўлмаган ҳуқ	15
9-қоида. “Дарвоза олиниши”	17
10-қоида. Дастлабки тўп ташлаш	18
11-қоида. Ён чизикдан тўпни ўйинга киритиш	19
12-қоида. Дарвозабон томонидан тўпни ўйинга кири-тиш	20
13-қоида. Эркин тўп ташлаш	20
14-қоида. 7 метрли жарима тўп отиш	22
15-қоида. Тўп ташлашни бажариш учун умумий тавсиялар	24
16-қоида. Жазолаш	25
17-қоида. Ҳакамлар	30
18-қоида. Секретар (секундометрист). Ҳакамлик жойлари	32
II бўлим. Ўйин қоидаларини ўргатиш учун услу-бий тавсияномалар	36
1. Финал сиренасидан сўнг бажариладиган эркин тўп ташлаш	36
2. Тайм-аут	37
3. Жамоавий тайм-аут	38
4. Суст ўйин	39
5. Спортчига хос бўлмаган ҳуқ	40
6. Спортчига хос бўлмаган қўпол ҳуқ	41
7. Бошланғич тўп ташлаш	41
8. “Яққол дарвоза олиниш имконияти” таърифи	42
9. Секундометрист томонидан ўйинни тўхтатиш	42
III бўлим. Мусобақани ташкил этиш ва ўтказиш	45
Мусобақа турлари	46
Мусобақани ўтказиш тизимлари	47
Мусобақа Низоми	51

Мухаррир: М. Султанов
Техник муҳаррир: С. Азизов

Босишга рухсат этилди: 29.06.2007 йил. Бичими 60x84, 1/16. Офсет қоғоз. Офсет усулида босилди. Ҳисоб-нашриёт табоғи. 4,5. Адади 300 нусха. № 398 – буюртма. Баҳоси шартнома асосида.

«ФАХРИЗОДА» кичик корхонасида чоп этилди.
Корхона манзили: Наманган ш., Дустлик шоҳкўчаси. 2-а уй.